

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS FAKULTĀTE
PEDAGOĢIJAS NODAĻA

PUSAUDŽU DZIMUMLOMU VEIDOŠANĀS ĢIMENĒ

BAKALAURA DARBS

Autore: **Elīna Voika**

Stud.apliec. ev05014

Darba vadītāja: Asociētā profesore Dr. paed., Mag. phil. Zanda Rubene

RĪGA

2008

ANOTĀCIJA

Elīnas Voikas izstrādātais bakalaura darbs pedagogijā.

„Pusaudžu dzimumlomu veidošanās ģimenē.”

Bakalaura darbā ir apskatīts jautājums par sakarību starp vecāku vērtību izpratni un pusaudžu dzimumlomu veidošanos ģimenē. Pētījuma mērķis bija izpētīt dzimumlomu veidošanās procesu pusaudžu vecumposmā ģimenē. Teorētiskās literatūras analīzē, kurā apskatītas dzimuma atšķirības un to lomu nozīme pusaudžu attīstībā, izmantoti daudzu pazīstamu zinātnieku domas, piemēram, H. Gudjona, I. Kona, M. Kūles, P. Laķa, S. Omārovas u.c.

Empīriskā pētījuma rezultātā pētījuma jautājums ir atbildēts apstiprinoši. Pastāv sakarība starp vecāku vērtību izpratni un pusaudžu dzimumlomu veidošanos ģimenē. Vecāku sniegtās atbildes daļēji sakrīt ar pusaudžu viedokli, jo pusaudžu domāšanā ideālistiskā pasaule mijās ar reālistisko pasaules uzskatu. Ideālistiskās pasaules uzskats pusaudzīm rodas sabiedrības uzstādīto normu un stereotipu pieņemšanas rezultātā, bet reālistiskās pasaules pamatus pusaudzis apgūt savā tuvākajā sociālajā vidē – ģimenē.

Atslēgas vārdi: dzimumloma, attiecību sistēmas, lomu izpratne, sociālā vide.

ANNOTATION

Bachelor work in educational theory

Author: Elina Voika.

„Adolescent’s gender role development in the family”.

The main target of the bachelor work is to research the connection between parent’s value perception and adolescent gender role development in the family. In analyses of the theoretical literature are used many ideas of well – known scientists as H.Gudjons, I.Kons, M.Küle, P.Laķis, S.Omārova etc.

The conclusion of the research approves that in the family between parent’s value perception and adolescent gender role development exists connection. Thus the answer to research question is affirmative.

The answers given by parents partly coincides with adolescent point-of-view, because the adolescent’s idealistic view of the world is interchanging with the realistic perception of the world. Idealistic outlook to the world develops consequently admitting social established standards and stereotypical viewpoints. Equally realistic outlook is acquired in the very intimate social environment – the family.

Key words: gender role, relation systems, role perception, social environment.

SATURS

Ievads.....	5
1.Dzimumlomu fenomena teorētiskā izpratne.....	7
1.1. Seksuālās lomas – „sievietes vieta ģimenē” / „vīrieša vieta ģimenē”.....	8
1.2. Dzimumu psiholoģiskās atšķirības.....	9
1.3. Sociālā dzimtes identitāte un ideāli – sievišķība un vīrišķība.....	11
1.4. Tendence dzimuma tipizācijas attīstībā.....	13
2. Pusaudžu dzimumlomu veidošanās	
2.1. Dzimumnobriešanas periods.....	16
2.2. dzimumnobriešanas sociālās sekas.....	17
2.3. Pusaudžu vajadzības dzimumnobriešanas periodā.....	20
2.4. Audzināšanas principi ģimenē.....	22
2.5. Pusaudzis ģimenē.....	22
2.6. Tēvs un pusaudzis.....	24
2.7. Māte un pusaudzis.....	26
3. Empīriskais pētījums par pusaudžu dzimumlomu veidošanos ģimenē.....	28
3.1. Empīriskā pētījuma raksturojums.....	28
3.2. Empīriskā pētījuma aptaujas otrās daļas analīze.....	30
3.3. Empīriskā pētījuma gaitā iegūto rezultātu kopsavilkums un secinājumi.....	46
Nobeigums.....	49
Izmantotā literatūra un avoti.....	50

IEVADS

Pētījuma aktualitāte:

Dzimumu atšķirības var tikt skatītas dažādās zināšanu nozarēs. No plašā dažādo redzespunktu klāsta vispirms tiek izvēlēti tie, kuri veido zināmu pamatu socioloģiskai refleksijai. Ņemot vērā bioloģiskās īpatnības gandrīz visus indivīdus var nepārprotami iedalīt vīriešos un sievietēs. Balstoties uz šo diferenci, arī eksistē galvenā atšķirība starp dzimumiem – sieviete spēj dzemdēt un zīdīt bērnu, bet vīrietis to nevar. Ne tik stingri un vispārpieņemti, bet tomēr nereti tiek minētas vēl citas cilvēka bioloģijā balstītas dzimumatšķirības, piemēram, galvas smadzeņu pusložu asimetrijas īpatnības, kuras bērnībā un pusaudža gados nosaka dažādas psihisko dotumu orientācijas izpausmes meitenēm un zēniem. Dažkārt tiek minētas arī ķermeņa uzbūves atšķirības, vīrieša parasti fiziski lielākais spēks. Tāpat arī, lai kļūtu par sievieti vai vīrieti, indivīdam jāapzinās sava dzimumpiederība un jāapgūst dzimumam atbilstoša loma. Dzimumlomas apguve ir sociālas dabas process, jo, apzinoties savu dzimumu un tā lomas izpausmes, bieži tiek ievērotas sabiedrībā vispār pieņemtas darbības un normas. Šobrīd ģimeni var uzskatīt par sociāli vistuvāko vidi, lai gan pusaudži to nevēlas atzīt. Ģimene ir piemērs un paraugs dažādos procesos, tā arī dzimumlomas apguves un izpratnes procesā. Šis piemērs acīmredzams ir ik brīdī, tāpēc tam ir liela nozīme. Kopumā var secināt, ka vecāku ģimenē gūtajai pieredzei ir liela nozīme, kā tiek veidota pašu ģimene. Tie, kas ir piedzīvojuši pozitīvas, uz līdztiesību un savstarpējo izpratni orientētas ģimenes attiecības, tādas cenšas atkārtot savā ģimenē. Savukārt negatīvo pieredzi guvušie grib un mēģina neatkārtot vecāku ģimenes modeli.

Darba autore personiskā aktualitāte ir saistīta ar vēlmi izprast pusaudžu vecumposmā notiekošos procesus. Katra sieviete sapņo par savu ģimeni, kuru veidot pēc vislabākajiem paraugiem un principiem. Autore atceras savu ģimenes audzināšanas principu, tāpēc, veidojot savu ģimeni, nevēlas pieļaut dažas vecāku pieļautās kļūdas. Pētījums par pusaudžu dzimumlomas veidošanās procesiem un vērtību izpratni ir ideāls veids, kā apgūt jaunas zināšanas un krāt pieredzi savai dzīvei. Darba autore šos iemeslus uzskata par galvenajiem, kāpēc tika izvēlēta tieši šāda tēma izpētei

Pētījuma temats:

Pusaudžu dzimumlomu veidošanās ģimenē.

Pētījuma mērķis:

Izpētīt dzimumlomu veidošanās procesu pusaudžu vecumposmā ģimenē.

Pētījuma jautājums:

Vai ir sakarība starp vecāku vērtību izpratni un pusaudžu dzimumlomu veidošanos audzināšanā ģimenē?

Pētījuma objekts:

Audzināšanas process ģimenē.

Pētījuma priekšmets:

Pusaudžu dzimumlomu veidošanās.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) izpētīt dzimumlomu teorētisko jēdzienu;
- 2) izpētīt pusaudžu dzimumlomu veidošanās procesu;
- 3) empīriski izpētīt pusaudžu dzimumlomu veidošanos ģimenē;
- 4) secinājumi.

Pētījuma metodes:

- 1) teorētiskā literatūras analīze;
- 2) empīrisko datu ieguves metode – anketaptauja;
- 3) empīrisko datu apstrādes metode – secinošā datu analīze.

Pētījuma bāze:

Pētījums tika veikts 30.aprīlī Pelču pamatskolas 8. un 9.klasē, kurā piedalījās 42 respondenti – 21 skolēns un 21 vecāks

Pētījuma struktūra un apjoms:

Darbs sastāv no ievada, 3 daļām, nobeiguma, atsaucēm uz avotiem.

1. DZIMUMLOMU FENOMENA TEORĒTISKĀ IZPRATNE

Dzimums ir bioloģisks fenomens, ko nosaka ģenētiskas dzimumhromosomu atšķirības (vīriešiem XY, sievietēm XX hromosomas), kas vieniem organismiem liek piedzimt par vīriešiem, citiem - par sievietēm. Socioloģiskajā un sociālpsiholoģiskajā literatūrā bioloģisko dzimumu apzīmē ar angļu vārdu *sex*. Lai izceltu to, ka sava dzimuma un ar to saistīto lomu apzināšanās un izpilde ir sociāls process, tiek izmantots termins *gender*. *Gender* ir kultūras produkts, kas ietekmē sociālo interakciju gan individuāli subjektīvajā, gan grupu un visas sabiedrības līmenī, jo pret sievietēm un vīriešiem kā dažādu dzimumu pārstāvjiem jebkuras sociālas sistēmas līmeņos tiek vērsta atšķirīga prasība un gaidas. Tā kā latviešu valodā nav divu dažādu vārdu šo atšķirību fiksēšanai, darbā izmanto terminu „dzimums”. Dzimumu atšķirības var tikt skatītas dažādās zināšanu nozarēs. Ņemot vērā bioloģiskās īpatnības gandrīz visus indivīdus var nepārprotami iedalīt vīriešos un sievietēs. Balstoties uz šo diferenci, arī eksistē galvenā atšķirība starp dzimumiem – sieviete spēj dzemdēt un zīdīt bērnu, bet vīrietis to nevar. Ne tik stingri un vispārpieņemti, bet tomēr nereti tiek minētas vēl citas cilvēka bioloģijā balstītas dzimumatšķirības, piemēram, galvas smadzeņu pusložu asimetrijas īpatnības, kuras bērnībā un pusaudža gados nosaka dažādas psihisko dotumu orientācijas izpausmes meitenēm un zēniem. Dažkārt tiek minētas arī ķermeņa uzbūves atšķirības, vīrieša parasti fiziski lielākais spēks. (7) Tāpat arī, lai kļūtu par sievieti vai vīrieti, indivīdam jāapzinās sava dzimumpiederība un jāapgūst dzimumam atbilstoša loma. „Personības dzimumidentitātei nepieciešams, lai indivīds apzinātos savu dzimumpiederību, apgūtu tai atbilstošo iemaņu un uzvedības stilu, kā arī pareizas psihoseksuālās ievirzes un orientāciju (interese par pretējo dzimumu utt.)” (5, 114.lpp.) Sociologu pētījumi par sieviešu un vīriešu atšķirību ietver sevī četras analizējamas komponentes :

- 1) bioloģiskais dzimums,
- 2) dzimtes identitāte,
- 3) dzimtes ideāli,
- 4) seksuālās lomas.(22)

Tuvāk tiks pētīta sociālā dzimtes identitāte un ideāli, kā arī seksuālās lomas un to izpausme. Šī ir svarīgākās lietas, runājot par dzimumlomām un to izpratni.

1.1. Seksuālās lomas – „sievietes vieta ģimenē” / „vīrieša vieta ģimenē”

Viena no sieviešu un vīriešu raksturojošām atšķirībām ir seksuālās lomas. Tā atbilst gaidāmajām sievietes un vīrieša statusa uzvedības normām. Nevar teikt, ka bioloģiskais faktors ir pats galvenais, tāpat arī tas, ka sievietes loma ir mājsaimniece, bet vīrieša – ģimenes galva. Margareta Mida (1935) ieviesa pārlicību, ka sievietēm un vīriešiem nav no dzimšanas noteiktas lomas sociālajā dzīvē. Viņa veica pētījumus trīs ciltīs un rezultāti bija pārsteidzoši. Katrā ciltī sievietes un vīrieša darbu sadalījums atšķīrās. Tas liecina, ka ne viss, kas sabiedrībā pieņemts par normu, attiecas uz visiem cilvēkiem. Arī mūsdienās ir neapstrīdami fakti par to, ka iedalījums „sieviešu un vīriešu darbos” ir nepilnīgs. Sievietes strādā par policistēm, ugunsdzēsējam, bet vīrieši – par pavāriem un frizieriem.

Dzimumu lomas ir tie uzvedības veidi, kuri konkrētā sabiedrībā tiek gaidīti no vīrieša un sievietes saskaņā ar viņu bioloģisko dzimumu. Dzimumu stereotipi ir sabiedrībā plaši izplatīti uzskati par vīriešiem un sievietēm, viņu raksturīgajam iezīmēm, lomām un to izpildes standartiem. Dzimumu stereotipi nostiprina un racionalizē dzimumu lomas sabiedrībā. Reizēm šie stereotipi atbilst patiesībai, bieži ir nepatiesi, sevišķi attiecībā pret neordinārām personībām. Taču jebkurā gadījumā šie stereotipi ļoti dziļi sakņojas kultūrā un cilvēki tos apgūst no mazām dienām, tie ir visai noturīgi un plaši pārstāvēti visos iedzīvotāju slāņos.(22)

Visplašākā stereotipu grupa ir saistīta ar dzimumu nevienlīdzību, vīrieša pārkumu pār sievieti gan intelektuālajā, gan praktiskajā sfērā, par fizisko nemaz nerunājot. Vīriešiem mūsu sabiedrībā kopumā tiek piedēvētas pozitīvākas īpašības nekā sievietēm. Par tipiska vīrieša iezīmēm tiek uzskatītas agresivitāte, brīvība rīcībā, kompetence, racionālisms un prasme draudzēties un sadarboties, aktivitāte un efektivitāte. Tipiskas sievietes īpašības skaitās plāpība un emocionalitāte, jūtīgums un sirsnība. Vīrieši tradicionāli skaitās "*stiprais*", sievietes - "*vājais*" dzimums. Ar tradicionālajiem dzimumu stereotipiem saistās aizspriedumi pret sievietēm, kas ieņem vadošus posteņus administrācijā un politikā, arī zinātnē un kultūrā. Kā darbinieces sievietes bieži vien tiek vērtētas zemāk nekā tās pašas kvalifikācijas darbinieki - vīrieši.(10, 10.lpp.) Ja vīrietis gūst panākumus darbā, viņš apzināti taīsa karjeru, bet par sievieti šādā gadījumā teiks, ka viņa ir kā apmāta uz karjeru. Par vīrieti, kuram vienmēr padomā kāds netradicionāls problēmas atrisinājums, teiks, ka viņš ir radošs, bet sievieti šajā situācijā uzskatīs par pārgudru, nenosvērtu, tādu, kura runā nepārdomāti vai grib parādīt, ka visu vienmēr zina vislabāk.(17)

Pēdējos gados atbildīgie skolas materiālu izdevēji ir veikuši uzlabojumus un atteikušies no daudziem ierastajiem stereotipiem, pat mezdami izaicinājumu ar piemēriem, kuri ir tiešā pretstatā ar stereotipiem (piemēram, sieviete vada reaktīvo lidmašīnu). Dažos tekstos mēģināts ievērot neitralitāti, runājot par „*cilvēkiem*” vispār un nenorādot uz dzimumu. Jābūt vērīgam pedagogam attiecībā uz to, kura laikposma materiālus izmantojat klases darbā un kādi piemēri tajos minēti. Pedagogi pārsvarā cenšas pasniegt audzēkņiem tādus programmu materiālus, kuri atveido plašu lomu diapazonu gan vīriešu, gan sieviešu dzimumam. (3, 167.lpp.)

Tomēr seksuālā vienlīdzība (nevienlīdzība) mūsdienās ir uzlabojusies, jo daudzi ārējie faktori ir mainījušies :

- 1) izmaiņas attiecībā pret vīrieša – tēva pienākumiem ģimenē, palielinot atbildību par bērnu audzināšanu,
- 2) iespēja savienot mācību programmas un darba grafiku ar ģimenes dzīvi,
- 3) atcelta sieviešu diskriminācija daudzos jautājumos .

Tomēr, lai mainītos seksuālo lomu nevienlīdzība, ir jāmainās sabiedrības uzbūvei sociālajos jautājumos. (22)

1.2. Dzimumu psiholoģiskās atšķirības

Pastāv nozīmīgas dzimšu atšķirības žestos, ķermeņa pozās, kustībās un vispārējā ķermeņa uzvedībā: sievietes vairāk nekā vīrieši ir ierobežotas attiecībā uz kustības veidu un viņu dzīves telpas plašumu. Airisa Janga (Iris Young) norāda, ka izskatās, it kā sievietes ietvertu iedomāta telpa, kuru viņas nelabprāt atstāj. Tas izpaužas gan kā nevēlēšanās stiepties, sniegties, izstiept ķermeni, lai pārvarētu kustībā esošas vielas pretestību – kā sportā vai veicot fiziskus uzdevumus -, gan kā tipiski ierobežota, saspringta ķermeņa poza un vispārējais kustības stils. (8, 133.lpp.)

Vīriešu grupās tie, kam ir augstāks statuss, tipiski ieņem atbrīvotākas, ērtākas ķermeņa pozas. Priekšnieks ērti atlaižas aiz galda, kamēr amata kandidāts saspringti un stīvi sēž uz sava krēsla maliņas. Augstāka statusa personas var biežāk pieskarties saviem padotajiem, biežāk uzsāk acu kontaktu, turpretī padotie biežāk uzsmaida priekšniekiem. Tas, ko pauž pārāko uzvedība, ir pašapziņa un vieglums, izteiktāka psiholoģiskā noturība, kas saistīta ar pašpārlicinātību.

Unikālā fotogrāfiju kolekcijā, kurā ir vairāk nekā divi tūkstoši kadru, no kuriem daudzi fotografēti ielās ar slēpto kameru, vācu fotogrāfe Marianne Veksa (Marianne Vex) dokumentējusi tipiski vīrišķīgas un sievišķīgas ķermeņa pozas. Gaidot vilcienu, sievietes sēž,

rokas turot tuvu ķermeni, plaukstas saliktas kopā klēpī, kāju pirkstgali vērsti taisni uz priekšu vai uz iekšpusi, kājas cieši kopā. Sievietes šajās fotogrāfijās cenšas būt mazas, sīkas un nekaitīgas: viņas izskatās saspringtas un aizņem maz vietas. Vīrieši tieši otrādi izplešas visā brīvajā telpā; viņi sēž, kājas iepletuši, un tur rokas atstatu no ķermeņa. Visbiežāk sastopamā sēdošā vīriešu poza, ko M. Veksa sauc par „*pieāvāšanās pozu*”: vīrieši sēž plati ieplestām kājām, kājstarpe redzama, pēdas vērstas uz ārpusi, bieži roka un brīvi nokarena plaukst ērti balstās uz viena no ieplestajiem augšstilbiem. (8) Autore secina, ka vīrieši sabiedriskajā telpā jūtās pārliecināti un brīvi par sevi, turpretī sievietes cenšas pēc iespējas sevi vizuāli „*samazināt*”, jo sabiedrības sievietes skaistuma etalons ir tieva, maza un izsmalcināta būtne.

Disciplinārā prakse ir daļa no procesiem, ar kuriem tiek konstruēts ideālais sievišķības ķermenis – un līdz ar to sievišķais ķermenis – subjekts; tādējādi tas rada „*praktizētu un pakļautu*” ķermeni, t.i., ķermeni, kuram piedēvēts zemāks statuss. Sievietes seja jāuzkrāso, citiem vārdiem sakot, jāpārkrāso, jāpārveido, un tas pats jādara ar ķermeni: viņai ir pieci kilogrami liekā svara; viņas lūpas jāpadara iekārojamākas; viņas sejas panti maigāki, acis – noslēpumainākas. Krāsošanās „*māksla*” ir maskēšanās māksla, bet tas nozīmē pieņēmumu, ka sievietes seja – bez kosmētikas – ir defektīva. Ziepes un ūdens, skūšanās un ikdienas higiēna var būt pietiekama vīrietim, taču ne sievietei. (8, 137.lpp.) Daudzu ar skaistumkopšanu saistītu reklāmu stratēģija ir iedvest sievietēm, ka viņu ķermeņi ir nepilnīgi, bet pat šādas vairāk vai mazāk tiešas norādes, perfekti sievišķā skaistuma tēli mēdijos, kas mūs ik dienas ar tādiem apber, vairākumam sieviešu rada iespaidu, ka viņas, bez šaubām, nespēj tiem līdzināties. Sieviete ķeras pie sievišķības tehnoloģijas un to praktizē pastāvīgas ķermeņa nepilnības izjūtas kontekstā; tas izskaidro šo tehnoloģiju bieži vien piespiedu vai rituālo raksturu.

Sievišķības disciplinārais plāns ir „*krāpšanās*”. Sevis „*sakārtošana*” prasa plašus ķermeņa transformācijas pasākumus, kas ne katrai sievietei ir pa spēkam. Tad rodas kauna sajūta, jo it kā katras sievietes pienākums ir labāk rūpēties par sevi. Daudzām sievietēm trūkst laika vai līdzekļu, lai nodrošinātu kaut minimumu, ko prasa šāds režīms, piemēram, pienācīga diēta. Nabadzīgām sievietēm jānes ne tikai psiholoģiskā nasta – atbilstība valdošajiem ķermeņa pieņemamības standartiem ir pazīstams faktors ekonomiskajā stabilitātē. Sievietes psiholoģiskā noturība var sabrukt tajā brīdī, kad trūkst kādu no šiem skaistuma „*ieročiem*”. Turpretī, vīrieši lepojas ar teicienu, ka „*rētas vīrieti izdaiļo*”.

1.3. Sociālā dzimtes identitāte un ideāli - sievišķība / vīrišķība

Sociālās lomas definīcijā iekļauts izskaidrojums par zināšanām, sapratni, gatavību pieņemt lomu un atbilstošu darbību. Šajā gadījumā loma – tā ir darbību sistēma, kuras sabiedrība sagaida no indivīda atkarībā no vispār pieņemtām normām. (19, 196.lpp.)

Dzimums ir viena no svarīgākajām kategorijām sociālajā dzīvē. Process, kurā tiek iedalīti cilvēki, lietas un darbības kā „feminās” un „maskulīnās”, tiek saukts par dzimuma tipizāciju

Vairums sabiedrības locekļu tic vispārpieņemtiem dzimuma ideāliem – idealizētiem priekšstatiem par sievieti un vīrieti uzvedību un jūtām. Profesors Andrejs Kirns no Ļubļanas Universitātes atzīmēja, ka attieksmi pret sievieti zinātnē nosaka globālā patriarhālā domāšana. Tā ir iesakņojusies jau ļoti sen un nostiprinājusies kopš 19. gadsimta. Patriarhālās domāšanas ievirze ir šāda: sievietes lomu dzīvē nosaka reproduktīvā funkcija, kas raksturo sievietes tuvību dabai, bet vīrieti misija dzīvē ir saistīta ar politiku, ekonomiku, zinātni, ražošanu un tehniku – ar sfēru, kas ir mākslīgi, nevis dabiski radīta. Mākslīgi radītajam ir augstāka vērtība nekā dabiski dzimušajam. Līdz ar to ir izveidojies priekšstats par divu veidu vērtībām – feminās vērtības, tas ir, dzīvības radīšana un uzturēšana, mājas dzīves, ģimenes locekļu apkopšana un pabarošana, sfēra, kas saistīta ar izdzīvošanu, un maskulīnās vērtības, kurām piedēvē intelektu, radošo funkciju un „jaunas pasaules – tehnikas” radīšanu un spēkā uzturēšanu. No šīs pārlicības, kas pastāv ārkārtīgi dziļā līmenī, pat bezapziņā, izaug mūsdienu civilizācijas nelaimes un reālais dzimumu lomu disbalanss. (6, 200.lpp.)

Feminisms – organisma stāvoklis, kas atspoguļo ārējo izskatu, īpašības un uzvedības modeļus, kas raksturīgi sievieti dzimumam. Jāatšķir no sievišķības, kas var būt izteikta gan sievietei, gan vīrietim. *Maskulīnisms* – organisma stāvoklis, kas parāda ārējo izskatu, īpašības un uzvedības modeļus, kas raksturīgi vīrieti dzimumam. Tātad tas nav sinonīms vīrišķībai, kas var būt izteikta gan vīrietim, gan sievietei. (12, 36.lpp.)

Nav tiesa, ka maskulinitātes vispirms rodas un pēc tam nonāk saskarē ar feminitātēm. Tās tiek radītas kopā, procesā, kas veido dzimtes iekārtu pasaulē. Pašreizējā dzimtes analīzē šis ir viens no grūtākajiem jautājumiem, jo jau pats jēdziens šķiet grūti uztverams. Lielā mērā ir pierasts uztvert dzimti kā indivīdam raksturīgu pazīmi, pat kā neparasti intīmu īpašību. (8, 321.lpp.)

Bērns jau no agras bērnības apgūst savu sociālo lomu noteikumus. Iedomājamies tēvu, kura mazā meitiņa ienāk istabā un ir ielikusi mammaus auskarus, uzlikusi zīda šalli, uzvilkusi kleitu, augstpapēžu kurpes un nejauši uzkāpj tēvam ar papēdi uz kājas. Tēvs pasmaidīs, apskaus izteiks komplimentu par meitas izskatu. Ja to pašu darītu viņa dēls, tad iespējams, ka

tēvs viņu sodīs un stāstīs, ka femīnās drēbes nav domātas vīriešiem.(16) Šādā veidā notiek sociālās dzimuma lomas apguve.

Skaista vai seksuāla ķermeņa veiksmīga panākšana nodrošina sievietei uzmanību un nedaudz apbrīnas, bet maz īstas cieņas un reti – jebkādu sociālo varu. Sievietes mēģinājumi pārvaldīt sievišķīgo ķermeņa disciplīnu netiks uzskatīti par nozīmīgiem tikai tāpēc, ka to dara viņa; viņas darbībai raksturīga vispārīga vērtības pazemināšanās visam, kas saistīts ar sievieti. Par spīti nemitīgajam spiedienam „maksimāli izmantot to, kas viņām dots”, sieviešu triviālā interese par tādām lietām kā apģērbs un kosmētika tiek izsmieta un nonievāta. Turpretī vīrieši, kuri spriež par tehniku un politiku, lai gan īstas sapratnes nav, tiek uzskatīti par inteligēntiem un dzīves gudriem cilvēkiem. Turklāt šaurā sievietes identificēšanās ar seksualitāti un ķermeni sabiedrībā, kas jau gadu simteņiem ar dziļām aizdomām izturējusies pret abiem, īpaši nepalīdz celt viņas statusu. Pat visapbrīnotākie sieviešu ķermeņi sabiedrībā ierasti sūdzas par savu situāciju, netiešā veidā liekot saprast, ka uzmanībā, ko viņas saņem, ir kaut kas pazemojošs. Merilina Monro, Elizabete Teilore un Sāra Foseta kaislīgi vēlējušās kļūt par aktrisēm – māksliniecēm, nevis vienkāršiem „sekso objektiem”.

Sievietes, stāstot par savu ģimenes pieredzi, uzskata, ka vīrieši ir pārāk noslogoti savā darbā, lai reāli varētu viņām palīdzēt. Dažos gadījumos tiek minēts, ka vīrs nemaz nevēlas iesaistīties mājas darbos, uzskatot, ka tas nav viņa pienākums.

Diskusijā, stāstot par savu pieredzi, gan vīrieši, gan sievietes šādu mājas darbu dalīšanu dēvē kā „klasisku variantu”, „tradicionālu”. Vīrieši, raksturojot savu ģimenes sadales modeli, lieto vārdus „mani tas apmierina; manu sievu arī; mēs tā vienojāmies”. Turpretī sievietes nelieto vārdus „es esmu apmierināta”, bet gan „pieņemu šā brīža situāciju; mani pienākumi ir...; es daru to un to”. Tāpēc var pieņemt, ka sievietes, lai arī piekrīt šādam modelim, tomēr nejūtas pilnīgi apmierinātas ar savu situāciju un vēlētos saņemt lielāku palīdzību un atbalstu no vīrieša puses. (11, 105.lpp.)

Veids, kā tiek sadalīti mājas darbi ģimenē, lielā mērā ir atkarīgs no pieredzes, kāda iegūta vecāku ģimenē. Šķirtās ģimenēs, kur mamma ir galvenā apgādniece, sieviete uzskata, ka viss jā dara pašai. Savukārt, vīrieši, kuri auguši nepilnā ģimenē, cenšas palīdzēt savai sievai, lai neatkārtotu vecāku ģimenes pieredzi, kad sieviete ir pārslogota ar darbiem. (11)

Kopumā var secināt, ka vecāku ģimenē gūtajai pieredzei ir liela nozīme, kā tiek veidota pašu ģimene. Tie, kas ir piedzīvojuši pozitīvas, uz līdztiesību un savstarpējo izpratni orientētas ģimenes attiecības, tādās cenšas atkārtot savā ģimenē. Savukārt negatīvo pieredzi guvušie grib un mēģina neatkārtot vecāku ģimenes modeli. Tomēr tas nav viegli izdarāms, jo ģimenē satiekas divi cilvēki ar dažādu pieredzi, un ja attieksme pret šo pieredzi ir atšķirīga, tad ir visai grūti vienoties.

Sabiedrībā pastāv tradicionālās domāšanas kļūdas, kas piemīt daudzām sievietēm :

- pārlicība, ka tad, ja sieviete strādās smagi un tas būs nozīmīgs darbs, tad viņas nopelni tiks visnotaļ atzīti;
- pārlicība, ka piederība pie noteikta dzimuma neietekmē apbalvojumu sadali un karjeras iespējas, pārlicība, ka reālie nopelni izšķirs visu;
- pārlicība, ka kāds cits pašu sieviešu vietā izcīnīs dzimumu līdztiesību visās dzīves sfērās.

Visas šīs pārlicības ir raksturīgas visādi citādi gudrām, izglītotām, taču mazliet naivām sievietēm.

Taču uz šo naivumu, centību un paklausību spekulē daudzi vīrieši, kas ieņem amatus, kuri tiem nepienāktos, kas saņem apbalvojumus par darbu, kuru tie nav veikuši, kas konkurences cīņā, nevarēdami atrast citus argumentus, izmanto trumpi, aizspriedumu, ka sievietei principā no dabas nav dots pietiekami daudz intelekta un vadīšanas spēju, ka viņa būtībā tāds „*mājas dzīvnieks vien ir*”. (6)

Koloniālajās un nekoloniālajās ekonomiskajās sistēmās raksturīga iezīme bija vietējo ražošanas sistēmu pārstrukturēšana, lai radītu pāri – vīrieti, algota darba strādnieku, un sievieti – mājsaimniecī. Tas nebūt neradīja „mājsaimnieces” rietumu priekšpilsētu izpratnē, gadījumos, kad algotais darbs, piemēram, bija saistīts ar migrāciju uz plantācijām un raktuvēm. Bet tas kopumā radīja maskulinitātes atpazīšanu ar publisko jomu un naudas ekonomiku un feminitātes – ar mājas darbiem, kas ir modernās Eiropas dzimtes iekārtas centrālais elements. (8)

Bet dzīves gaitā bieži nākas mainīt personības koncepcijas un lomu kopumu. Domu apmaiņa un cīņa noris arī seksualitātes jomā. Tiek apšaubītas agrākās vīrišķības formas (arī jautājumi par sieviešu dalību sabiedrības pārvaldē). Rodoties dažādiem slāņojumiem un saplūstot robežām, iepriekšējā dzimuma „*polarizācija*”, priekšstati par sievišķību un vīrišķību, tendenciozi zaudē savu saturu. (4)

1.4. Tendence dzimuma tipizācijas attīstībā

Dzimums ir viena no svarīgākajām kategorijām sociālajā dzīvē. Process, kurā tiek iedalīti cilvēki, lietas un darbības kā „*femīnās*” un „*maskulīnās*”, tiek saukts par dzimuma tipizāciju. (16)

Pētījumi dzimuma tipizācijas sfērā tradicionāli tiek saistīti trīs mijiedarbojošās tēmās :

- 1) dzimuma identitātes attīstība – sava dzimuma un tā pastāvēšanas apzināšanās;

- 2) dzimuma lomu stereotipu attīstība – ideja kādam jābūt viena vai otra dzimuma pārstāvim;
- 3) stereotipu izpausmes attīstība, kas balstīta uz noteiktu dzimumu – bērna darbība, kas saistītas ar viņa dzimumu, nevis ar pretējo dzimumu.

1.1.tab.Procentuālais sadalījums starp meitenēm un zēniem Ziemassvētku dāvanu izvēlē

	Procentuālais sadalījums	
	Zēni	Meitenes
<i>Maskulīnā tipa dāvanas</i>		
Velosipēds	43,5	8,2
Sporta apģērbs	25,1	15,1
Rotaļlietas ātrai reakcijai un telpiskai uztverei	24,5	15,6
<i>Femīnā tipa dāvanas</i>		
Lelles pieaugušas sievietes veidolā	0,6	27,4
Lelles – mazi bērniņi	0,6	23,4
Mājas piederumi	1,7	21,7

(Richardson & Simpson, 1992)

Meiteņu aizrautībai ar maskulīnā tipa rotaļām bērībā ir savi priekšnoteikumi. No vienas puses, meitenes iegūst vairāk informācijas par lietām, kas notiek apkārt, no otras puses, tas ir veids, kā izcelties vienaudžu vidū (Frey & Ruble, 1992). Turklāt meitenēm tiek dota lielāka brīvība attiecībā uz rotaļām, kuras dara zēni. Meitene – palaidnis netiek tik ļoti nosodīta, kā zēns – „*memmas dēliņš*”. Tas var tikt skaidrots arī tā, ka fiziski aktīvās spēles, ko parasti spēlē zēni, ir interesantākas un aizraujošākas, nekā spēles „*mājsaimniecēs*”. Bieži vecāki šīs spēles neapzināti uzspiež meitenēm, lai jau no mazotnes saprastu, kas sievietei jā dara un kā jāuzvedas. (23, 690.lpp.)

Funkcionālisma teorijā (Talkots Pārsons un Roberts Beils) ir izteikta doma par dzimumlomu diferenciaciju. Tiek uzskatīts, ka mūsdienīgā ģimenē laulātais pāris katrs veic divas dažādas lomas.

Instrumentālā loma nosaka saistību starp ģimeni un pārējo vidi – tas galvenokārt ir darba un ģimenes nodrošinājums. *Ekspresīvā loma* galvenokārt nosaka ģimenes iekšējās vides sakārtotību – rūpes par bērniem, konfliktu atrisināšana. T.Pārsons un R.Beils uzskata, ka sieviete veic ekspresīvo lomu tāpēc, ka bioloģiska viņa ir spējīgāka, vīrietim atliek

instrumentālā loma. Tomēr citi sociologijā noliedz šo teoriju, jo tā vienkāršo sarežģīto ģimenes attiecību sistēmu un lomu sadali, kā arī veicina stereotipu aktualizēšanos. (22)

Visas dzimumlomas var iedalīt trīs veidos :

- 1) sabiedriskās jeb profesionālās lomas, kas nosaka, kādas darbības sfēras vairāk pieņemamas sievietei un kādas vīrietim;
- 2) ģimenes lomas, kuras iedala vecāku un laulāto lomās. Tās nosaka atbilstošas normas, kas jāpilda vecākiem attiecībā pret bērniem un laulātajiem attiecībā vienam pret otru;
- 3) seksuālās lomas, kas nosaka vīriešu un sieviešu seksuālās uzvedības atšķirības.

Dzimumu lomas ir sieviešu un vīriešu lomas, kuras ir sociāli un tradicionāli noteiktas un kuras nav bioloģiski pamatotas. Tieši dzimuma lomas ir tās, kas piedēvē dzimumiem konkrētas īpašības, piemēram, sievietes, pamatojoties uz viņu reproduktīvo funkciju tiek saistītas ar maigumu, rūpīgumu, pašizliedzību. Savukārt vīrietis, sava fiziskā pārākuma dēļ, tiek saistīts ar spēku, agresivitāti, loģiskumu, racionalitāti. Sabiedrībā ir konkrētas, ar katru dzimumu saistītas ekspektācijas. No vīriešiem tiek gaidīts, ka, veidojot ģimeni, viņiem jānodrošina tās materiālā labklājība, savukārt no sievietēm tiek gaidīts, ka viņas būs labas mātes, rūpēsies par māju. Tātad dzimums ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas regulē visu cilvēka dzīvi. (2, 44. – 45.lpp.)

2. PUSAUDŽU DZIMUMLOMU VEIDOŠANĀS

Pēc pubertātes vecuma sasniegšanas pašvērtības sajūtai ir izteikta dzimuma specifika. Ja līdz šim pusaudži varēja balstīties uz to, ka viņu pašvērtības sajūtu sargāja pašsaprotamais tradicionālais dzimuma lomas stereotips, saskaņā ar kuru zēniem un vīriešiem pretstatā meitenēm un sievietēm vajag gūt panākumus, tad šī pašsaprotamība individuāli arī dzimumu ziņā daudzkārt ir traucēta. Arī tad, ja zēni un vīrieši mēģina atkal atjaunot tradicionāli pierasto stāvokli, arvien stiprāk turoties pie klasiskajiem atribūtiem (fiziskais spēks, ārējais pārkums, sava dzimuma rituāli), tad tā ir tikai dzimumam specifikas pašvērtības problēmas ignorēšana vai ritualizēšana, kura uz ilgāku laiku drīzāk samazina nekā uzlabo rīcības spējas un dzīves sakārtošanas kompetenci. Galvenokārt tie zēni un vīrieši, kuri auguši sliktos apstākļos, kuru dzīvē ir bijis daudz vardarbības un atraidīšanas, bieži vien vīrietiskā pārkuma klasiskajos atribūtos saskata vienīgo, kas viņiem vēl ir no stiprās puses un līdz ar to no pašvērtības.

Turpretī meitenēm pašvērtība ir vai nu izveidojusies no savas kompānijas draudzīgajiem zēniem, vai arī ir izteikti ambivalenta. No vienas puses, daudzas meitenes sevi apliecina caur savas kompānijas zēniem, no otras puses, var novērot, ka ir manāmi pastiprinājušās ilgas pēc patstāvības, pēc rīcības ar savu ķermeni, pēc nākotnes ārpus tradicionālās meiteņu un sieviešu lomas. Meitenes mēģina savas stiprās puses izmantot savā labā un nevis vienmēr tikai citu – galvenokārt zēnu – labā. (1, 6.lpp.)

Pāriešana no bērna pieaugušo kārtā ir grūts periods gan bērnam, gan vecākiem. Pusaudža gadi sākās ar divām būtiskām izmaiņām:

- 1) ķermeņa auguma izmaiņas – auguma svara, garuma un platuma izmaiņas;
- 2) dzimumnobriešanas jeb pubertātes periods – bērns sasniedz dzimumbriedumu, pastāv iespēja radīt pēcnācējus.

2.1. Dzimumnobriešanas periods

Pusaudžu perioda sākumā notiek paātrināta auguma, garuma, svara pieaugums. Meitenēm šīs izmaiņas sākās apmēram 10,5 gadu vecumā, zēniem 2 – 3 gadus vēlāk. Par cik meitenes attīstās ievērojami ātrāk nekā zēni, tad ļoti bieži gadās, ka viņas ir pašas garākās klasē.

Meitenēm vispamanāmākās pārmaiņas augumā notiek, palielinoties gurniem un sākot veidoties krūtīm. Zēniem paplašinās plecu platums

Dzimumnobriešana nav jāuzskata tikai par reprodukcijas spēju attīstību. Pilnvērtīgs dzimumbriedums būtībā ietver arī sociālo briedumu. (13, 108.lpp.)

Reproduktīvā sistēma nobriest reizē ar auguma izmaiņām un notiek secīgi meitenēm un zēniem atšķirīgi.

Meitenēm dzimumnobriešanas periods sākas 9 - 10 gadu vecumā. Notiek dzimumorgānu attīstība, rodas apmatojums un sāk attīstīties krūtis. Vidēji 12, 5 gadu vecumā meitenēm notiek pirmā *menarche* – pirmā menstruācija. Gada laikā pēc pirmās menstruācijas meitenei iestājas dzimumbriedums. Ir meitenes, kurām dzimumbrieduma sākums iestājas 8 gadu vecumā. Šīs meitenes savu dzimumbriedumu būs sasniegušas jau tad, kad citām tikai sāksies šis periods.

Zēniem dzimumbrieduma periods sākas 11 -12 gadu vecumā. Līdz 14, 5 gadu vecumam pilnībā attīstās dzimumorgāni. Nedaudz vēlāk rodas apmatojums uz sejas, rokām, kājām. Vēl viena dzimumbrieduma pazīme ir balss lūzums. Dzimumbrieduma perioda sākuma atšķirības zēniem var būt vēl lielākas, nekā meitenēm. Attīstība periods var ilgt arī visu jaunieša periodu.

Īpaši pretrunīgs ir relatīvi īsais (līdz 2 gadiem) pārkārtošanās posms, t.i., īstā pubertāte, kas beidzas ar dzimumbrieduma iestāšanos. To sauc arī par pubertātes negatīvo fāzi. Ne vienmēr tai ir negatīvs raksturs, kas atkarīgs no individuālajām īpatnībām, arī audzināšanas. Meitenēm pubertātes negatīvā fāze viskrasāk izpaužas 12 – 13 gadu vecumā, bet zēniem – 13 – 15 gadu vecumā. Abu dzimumu pārstāvjiem negatīvajā fāzē vērojama noslēgtība, tieksme pēc vientulības, arī stūrgalvība, viņiem mēdz pasliktināties fiziskā un garīgā pašsajūta un veselības stāvoklis. Meitenēm negatīvās fāzes izpausmes ir daudz spēcīgākas un izteiktākas nekā zēniem. Negatīvās fāzes laikā pasliktinās attiecības starp pusaudzi un vecākiem. (13, 109.lpp.)

2.2. Dzimumnobriešanas sociālās sekas

Eleonora Makkobi un Kerola Džaklina (Maccoby & Jacklin, 1974), veicot pētījumu, atklāja, ka tikai daži no tradicionālajiem dzimumu stereotipiem atbilst patiesībai. *Verbālās spējas* labāk pārvalda meitenes, nekā zēni. Turklāt ar nelielu pārsvaru meitenes ir pārākas par zēniem lasītprasmes uzdevumos (Hedges & Nowell, 1995). Sākot jau ar pusaudžu vecumu, *matemātiskās spējas* labāk pārvalda zēni, pildot aritmētikas uzdevumus (Fennema & Lennon, 1990). Meitenes labāk veic aprēķinus pēc dotās formulas, bet zēni labāk veic stratēģisku un loģisku lēmumu pieņemšanu, kas viņiem palīdz pārspēt meitenes ģeometrijā. Vecāki no skolas vecuma zēna matemātikā sagaida labākus rezultātus nekā no meitenes. Zēniem

matemātiskās spējas tiek uzskatītas, kā dabas dots talants, bet meitenēm šīs spējas ir attīstītas ar grūtu darbu. Zēni izrāda lielāku fizisko un verbālo *agresiju*, kas parādās jau no 2 gadu vecuma. Tas dod 10 reizes lielāku iespējamību, ka zēni iesaistīsies antisociālās un vardarbīgās darbībās pusaudžu vecumā. Meitenes vairāk kā zēni izrāda apspiestu agresiju pret nepatīkamu cilvēku, kas izpaužas aprunāšanās, neslavas celšanā, ignorēšanā. (23, 675.lpp.) *Aktivitātes līmeni* jau pirms dzimšanas lielāku izrāda zēni, paliekot tikpat aktīvi pārāki par meitenēm visu bērnības periodu, īpaši brīžos, kad tiek komunicēts ar vienaudžiem. Tas var radīt izskaidrojumu, kāpēc zēniem vairāk patīk fiziski aktīvas spēles un viņi labprātāk tajās iesaistās. Bailes, kautrība, nevēlēšanās riskēt jau pirmajā dzīves gadā vairāk izpaužas meitenēm, jo viņas ātrāk sabīstas un biežāk kautrējās. Meitenes vairāk sargā sevi un cenšas mazāk riskēt nezināmā situācijā. *Emocionālā izteiksme un ekspresija* daudzos gadījumos izteiktāka ir vīriešiem. Jau 2 gadu vecumā meitenes aktīvāk izmanto vārdus, kas pauž viņu emocijas. Turklāt skolas vecumā vecāki biežāk par emocionāli saviļņojošiem pasākumiem un brīžiem runā ar meitenēm. Tomēr zēni dabiskos, nepiespiestos apstākļos izrāda īpašu empātiju un līdzjūtību, piemēram, attiecinot to uz savu mājdzīvnieku vai vecākajiem māsām un brāļiem. (23, 679.lpp.)

Zēnus, kuri neatbilst šiem ideāliem, sauc par „*piena puikām*” vai „*memmes dēliņiem*”, bet meitenes par pārāk pašpārliecinātām un iedomīgām. Ja bērns tiek šādi nosaukts, tad visiem ir skaidrs, ka viņš uzvedās citādāk nekā visi pārējie. Iespējams, ka šis bērns turpmāk rīkosies pēc sekojošiem trim faktoriem :

- 1) modelēšana,
- 2) nostiprināšanās,
- 3) pašsocializācija.

Modelēšanas procesā bērni imitē pieaugušo uzvedību. Sākumā, izved no pacietības to cilvēku, kurš visvairāk par viņu rūpējas. Pēc tam vēro viņu uzvedību. Kā likums, ir izveidojusies situācija, ka daudz vairāk laika ar bērniem pavada mātes, bet piemēru bērns ņem no mātes un tēva vienlīdzīgā daudzumā, pēc tam ir ģimenes draugi, skolotāji, apkārtējie cilvēki, masu mediji.

Tomēr bērni savās spēlēs un rotaļās ne vienmēr attēlo savus vecākus vai tuvākos pieaugušos. Piemēram, meitenes spēlējoties „kafejnīcās” drīzāk attēlo kādreiz redzētu šefpavāru, nevis savu māti vai tēvu.

Psihoanalītiskie pētījumi pierāda, ka mātēm ir lielāka saikne ar meitām, bet dēliem ar tēviem. Māšu – meitu attiecībās nav novērotas tik lielas problēmas, jo mātes, kā jau minējām, pavada vairāk laika ar bērniem. Tēvi nedrīkst nokavēt to brīdi, kad zēniem visvairāk ir vajadzīgs tēva emocionālais atbalsts. Tāpat negatīvi tēva – dēla attiecības var ietekmēt

valdonīga māte, kas šajā ģimenē ir ģimenes galva, tādējādi dēlam radot pretstatus ar sabiedrībā pieņemtajām un kultivētajām sociālajām attiecībām.

Nostiprināšanās faktors ir saistīts ar apbalvojumiem un sodiem. Vecāki vērtē uzvedību atkarībā no bērna dzimuma – ja zēns ir aizmetis bumbuņu krietni tālāk nekā iepriekšējo reizi, parādot savas darbības progresu, tad tas ir uzslavas vērts panākums, bet, ja apaļīga meitene palūdz otru papildporciju, tad viņa saņem nosodījumu, lai gan ir augošs organisms. Tomēr meitenes tiek mazāk nosodītas un rātas nekā zēni. Meitenēm tiek piedots, ja viņas vēl ir nepatstāvīgas un atrodas vecāku paspārnē, bet zēniem nepastāvība tiek piedēvēta kā liels, nelabojams trūkums. Šādi bērns iegūst informāciju, kā rīkoties, lai netiktu sodīts un savā veidā bērnam tiek „iekodēti” uzvedības stereotipi, kuri nostiprinās un, zinot tos, ir vieglāk dzīvot, jo nav jācīnās ar sabiedrības vairākuma pārlicību.

Pašsocializācijas process, par kuru ir rakstījis Lorens Kolbergs (1966), saistīts ar to, ka bērni paši sevi sagatavo dzīvei sabiedrībā, pamatojoties uz verbālo un neverbālo informāciju un rīcību. Līdzīgi kā aktieri, bērni pieņem kā lomu dažādas rakstura īpašības un izmēģina tās uz saviem vienaudžiem, vērojot to reakcijas. Pēc tam ilgākā laika posmā esot daudzās dažādās situācijās izkristalizē tās īpašības, kas viņuprāt ir noderīgs un kas nē. Tāpēc šeit ir izskaidrojams tas fakts, ka ne vienmēr bērnu uzvedība ir tāda, kāda to sagaida vecāki no saviem augošajiem bērniem.

Šajos trīs procesos (modelēšana, nostiprināšanās, pašsocializācija) bērni mācās sevi atpazīt kā zēnus un meitenes, viņiem formējas terminu „*vīrišķība*” un „*sievišķība*” izpratne. Formējoties šādai uzvedībai vienlaicīgi tiek apvienota dzimuma identitātes un ideāla attīstība. Bērni savu uzvedību sāk uztvert kā dabisku parādību tāpēc, ka viņi sāk veidoties par meitenēm un zēniem. Katrs indivīds spēj automātiski pateikt vai viņš ir sieviete vai vīrietis, tomēr ne vienmēr dzimuma identitāte sakrīt ar dzimuma ideālu. (22)

Brīdī, kad pusaudži sasniedz dzimumbrieduma maksimālo līmeni, tie kļūst neatkarīgāki. Viņu pieķeršanās vecākiem atslābst un tas bieži izraisa ģimenes konfliktus. Parasti šie konflikti robežojās ar nesaskaņām par nesaklātu gultu, vēlu atgriešanos mājās un skaļu mūzikas klausīšanos, bet netiek pārrunāti emocionālie pārdzīvojumi. Hormonālās izmaiņas pusaudžu gados izraisa šādus konfliktus, kas izsauc depresijas lēkmes un iekšēju nemieru (Eccles & Becker, 1992). Ja attiecības starp pusaudžiem un vecākiem šajā periodā nav harmoniskas, tad pēc pubertātes perioda tās kļūst daudz draudzīgākas un mīļākas. Vecāki var palīdzēt savam pusaudzim veiksmīgi pielāgoties savai jaunajai pieaugušo lomai, ja vien uzturēs savstarpēji saprotošas attiecības, būs pacietīgi un palīdzēs pusaudzim pieņemt pašam sevi ar fiziskajām un sociālajām izmaiņām (Swarr & Richards, 1996).

Ilgtermiņa pētījumi, kuri veikti Kalifornijas universitātē, pierādījuši, ka zēni, kuri attīstās ātrāk, iegūst zināmu priekšrocību. Tika pierādīts, ka tie zēni, kuri attīstās vēlāk, ir nemierīgāki, vieglāk satraucami un alkst sev pievērst lielu uzmanību. Skolotāji viņus vērtē, kā mazāk vīrišķīgus un mazāk fiziski pievilcīgus. Zēni, kuri attīstās ātrāk, parasti ir līdzsvaroti un pārliecināti par sevi sabiedrībā. Lai gan šajā pētījumā piedalījās tikai 32 pusaudži, citiem pētniekiem izdevās pierādīt, ka vēlāk nobriedušie zēni sabiedrībā uzvedas neadekvāti un nepārliecināti par sevi. Viņi izrāda mazāku vēlēšanos mācīties, un pat saņem zemākas atzīmes mācībās (Dubas, Graber & Peterson, 1991).

Viens no iemesliem, kāpēc ātrāk nobriedušie zēni ir pārliecinātāki, slēpjas faktā, ka viņi ir labāk fiziski attīstīti un var sasniegt labākus sasniegumus sportā. Pieauguša cilvēka āriene zēniem dod iespēju, ka cilvēki augstāk novērtēs viņu kompetenci, piešķirs kādas privilēģijas, uzticēs nopietnākus uzdevumus. Uz vēlāk nobriedušajiem zēniem cilvēki liek mazākas cerības, līdz ar to neuztic nopietnu uzdevumu izpildi.

Turpretī, meitenēm ātrāka nobriešana var izraisīt nepatīkamas situācijas. Veicot pētījumu, ir atklāts, ka ātrāk nobriedušās meitenes ir noslēgtākas un nav tik populāras savu vienaudžu vidū. Meitene, kura ātrāk nobriedusi, saviem vienaudžiem šķiet masīva un pilnīga, kas ir labs iemesls ķircināšanai. Bieži šīs meitenes labāk izvēlas draugus, kas ir vecāki, tai skaitā arī pretējā dzimuma draugus. Tomēr pēc laika ātrāk nobriedušās meitenes kļūst par sevi pārliecinātas, jo vēlākās klasēs viņas gūst labākus panākumus komunikācijā ar zēniem.

Vēlu nobriedušie zēni un ātri attīstījušās meitenes var izjust psiholoģisku diskomfortu pusaudžu periodā, tomēr jāatceras, ka šī atšķirība agri vai vēlu vienaudžu vidū izlīdzinās. (23, 256. – 258.lpp.)

Pusaudzim ir pieauguša cilvēka izjūtas, kuras izpaužas šim vecumam raksturīgā uzvedībā – meitenes vēlas izskatīties vecāka un sāk lietot dekoratīvo kosmētiku, puīši paslepus sāk smēķēt un kļūst bravūrīgi. Tomēr vēl aizvien viņi vēlas just vecāku uzmanību un kontroli. Psiholoģijā ar vecumu saprot nevis gadu skaitu, bet gan konkrētam vecumam atbilstošas īpatnības. Tātad runājam par psiholoģisko vecumu, nevis bioloģisko, kuri ne vienmēr sakrīt. (15, 23.lpp.)

2.3. Pusaudžu vajadzības dzimumnobriešanas procesā

Apkopojot pusaudžu psihofizioloģisko raksturojumu un vajadzības, var secināt :

- pusaudža vecumā izmaiņas organismā rada kvalitatīvas struktūras un funkcijas izmaiņas, kas apgrūtina adaptācijas iespējas jaunos apstākļos, ekstremālos apstākļos organisms ātri nonāk stresa stāvoklī, nervu sistēmas plastiskums ietekmē uzvedību – tā

ātri mainās, nereti kļūst neadekvāta, nekontrolējama, grūti pakļaujas pedagoģiskai iedarbībai;

- jūtīgā nervu sistēma rada uzbudinātību, raksturīga ir nepacietība, neiecietība un rodas atsvešinātība no vecākiem;
- pusaudžu vecumam raksturīgas savas vajadzības, kuru neapmierināšana var traucēt normālu attīstību un var būt par iemeslu attiecību izjukšanai ar vecākiem, skolotājiem, klasi;
- pusaudzim ir svarīga cieņas un atzīšanas vajadzība, kas rada pašaktualizācijai.

Pašaktualizāciju traucē :

- ✓ grupas ietekme, ja tā ir negatīva,
 - ✓ kaitīgi ieradumi – alkohols, narkotikas u.c.,
 - ✓ jauni aizliegumi vai visatļautība ģimenē,
 - ✓ pieķeršanās struktūras izjukšana un „atsvešinātības” veidošanās.
- pusaudzim ir vajadzība pēc savstarpējām attiecībām, kuru pamatā ir mīlestība, ieinteresētība, otra izzināšana, cieņa, rūpes, atbildība;
 - pusaudzim ir vajadzība pēc pārveidošanās vai radošas darbības, kas var būt gan pozitīva, gan negatīva, kad apkārtnei pārveido, to postot;
 - pusaudzim ir vajadzība pēc pamatīguma, pamata, drošības;
 - pusaudzim ir identitātes (patības) vajadzība – Es esmu „Es” , nevis „Es” esmu, ja jūs vēlaties, bet persona, kurai pusaudzis ir pieķēries, personas zaudēšanas gadījumā tiek traucēta identitātes veidošanās;
 - pusaudzim ir vajadzība pēc uzbudinājuma un sociāliem stimuliem, ja tādu trūkt, tad rodas sociālo attiecību defekts;
 - pusaudzim galvenā vajadzība ģimenē ir vajadzība pēc pozitīvas saskarsmes; ja tādas nav, tad rodas baiļu izjūta, bailes pazaudēt draugus, viņu vērtējumu, bailes būt atstumtam, un sākas cīņa par savu pastāvēšanu, kas nereti jau notiek neadekvātā veidā;
 - pusaudzim ir vajadzība pēc draugiem, viņu vērtējuma un atieksmes;
 - ja pusaudzis it kā zaudē piederību grupai klasē, skolā, tad sāk meklēt piederību grupai ārpus skolas, kur ir iespēja sākt lietot alkoholu, narkotikas, iekļauties kriminālās grupās. (14, 48. – 49.lpp.)

2.4. Audzināšanas principi ģimenē

Latvijā 20.gadsimta 80. un 90. gados sabiedrības pārkārtošanās procesā audzināšana pārdzīvoja dziļu krīzi. Strauji izmainījās ekonomika un politiskās institūcijas. Izglītība un audzināšana, kas ir cilvēka apziņas, pašvērtējuma un pašregulācijas nozīmīgi pārveidošanās līdzekļi, pārkārtojās lēnām un mazefektīvi. Izglītības sistēma pilnībā nenodrošina brīvas, patstāvīgas un atbildīgas personības veidošanos.

Viens no cēloņiem ir vairāk nekā piecdesmit gadu ilgušās audzināšanas teorijas un prakses ignorēšana. Latviešu tautas audzināšanas pamatvērtības – darbs, daba, daile, ģimenes svētums – nav padomju varas gados saprātīgi izmantotas. Kopā ar raženu darbu ienāca arī „haltūra”, dabu katastrofāli ekspluatēja un piesārņoja, tika ignorēts skaistums un elegances sadzīvē, mājā, apkārtnē, darbavietā, ģimenē, tās zaudēja vērtību un bieži tika uzskatītas kā „buržuāziskas paliekas”. Šo plaisu, īpaši 20.gadsimta 90. gados, nevis mēģināja likvidēt, pārkārtojot audzināšanas saturu un formas, attiecības izglītības sistēmā, bet ignorējot audzināšanu ne tikai kā pedagoģisku, bet arī kā sabiedrisku parādību. Rezultātā cilvēku uzskatos pazeminājās darba, izglītības, kultūras, sporta vērtība. Strauji veidojās bīstamas negatīvās sociālās parādības – noziedzība, alkoholisms, narkomānija, prostitūcija. Turklāt vājā izglītības sistēmas ietekme un audzināšanas kā sabiedriskas parādības ignorēšana ir veicinājusi šo sociāli negatīvo parādību izplatību bērnu un pusaudžu vidē. (15, 10.lpp.)

2.5. Pusaudzis ģimenē

Cik ģimeņu, tik dažādu audzināšanas paņēmienu. Tomēr neskatoties uz šo daudzveidību, var izdalīt tipiskus attiecību modeļus starp vecākiem un bērniem ģimenē atkarībā no pastāvošā audzināšanas stila, bērna pusaudzim rodas priekšstats par dzimuma lomu, sociālo statusu un tā izpausmi sabiedrībā. Pastāv pieci ģimeņu tipi:

- 1) ģimenes, kurās ciena bērnus;
- 2) atsaucīgās ģimenes;
- 3) materiāli orientētās ģimenes;
- 4) naidīgās ģimenes;
- 5) antisociālās ģimenes.

Ģimenes, kurās ciena bērnus, viss tiek balstīts uz abpusēju mīlestību. Vecāki zina, kas viņu bērnu interesē un kas nomāc. Ciena viņu viedokli, pārdzīvojumus, cenšas taktiski palīdzēt. Bērni tādās ģimenēs aug laimīgi, iniciatīvas pilni, neatkarīgi un draudzīgi. Vecāki un bērni izjūt nepieciešamību pēc abpusējas komunikācijas. Šāds ģimenes tips ir vislabvēlīgākais

pusaudžu perioda laikā, jo pusaudzis alkst pēc uzmanības un sapratnes. Ja tas tiek ieaudzināts jau no mazotnes, tad pusaudzis jūtas pašpārliecināts un vieglāk pārdzīvo pubertātes periodu. Šajā ģimenes modelī vecāki nebaidās atbildēt uz pusaudža problēmjautājumiem par dažādām tēmām, kas saistītas ar dzimuma lomu sadalījumu un to izpausmi, kā sociālu lomu. (20, 207.lpp.)

Pusaudzi mazāk ietekmē speciāli organizēta audzināšana, bet daudz vairāk – savstarpējās attiecības starp laulātajiem, starp vecākiem un bērniem. Šo attiecsmju izpausmes – draudzība, mīlestība, cieņa, ieinteresētība, savstarpējās uzticēšanās ir galvenais, kas nosaka audzināšanas rezultātu. Ģimenē ikdienā, visdažādākās situācijās pusaudžus audziņoši ietekmē vecāku paraugs un ģimenes locekļu kopīgā darbošanās. (13, 125.lpp.)

Atsaucīgās ģimenes attiecības starp pieaugušajiem un bērniem ir normālas, bet pastāv zināma distance, kuru gan vecāki, gan bērni cenšas ievērot. Bērni zina savu vietu ģimenē, pakļaujas vecākiem. Vecāki nolemj, kas ir vajadzīgs viņu bērniem. Viņi aug paklausīgi, pieklājīgi, draudzīgi, bet bez īpašas iniciatīvas. Bieži nav personīgā viedokļa un ir atkarīgi no citiem. Vecāki psiholoģiski netiek līdzī bērnu attīstības dinamiskumam. (20, 208.lpp.)

Šādās ģimenēs pusaudzim ir grūti, jo no vienas puses viņam jābūt pieklājīgam un paklausīgam, bet no otras puses pubertātes vecumā nav neviena, ar kuru atklāti izrunāties. Savas problēmas pusaudzis tad labāk apspriež ar vienaudžiem, kuriem iespējams ir tāda paša veida problēmas ģimenē. Ar laiku viņiem rodas nepareizs priekšstats par dzimumu un sociālo lomu attīstību, jo šiem pusaudžiem kā informācijas avots kalpo tikai mēdiji un sabiedrības piemērs, kas ne vienmēr ir tas labākais.

Materiāli orientētās ģimenes, kur galvenais akcents tiek likts uz materiālo labklājību. Bērni šādās ģimenēs jau no mazotnes pierod uz lietām skatīties pragmatiski, visā redzēt tikai savu labumu. Bērniem liek labi mācīties, bet ar mērķi – tālāk mācīties augstskolā. Garīgā pasaule gan vecākiem, gan bērniem šajās ģimenēs ir nabadzīga. Šāds attiecību modelis var rast ģimenēs, kur vecāki ir pārlieku aizmeti ar sevi, darbu, izklaidēm, savām attiecībām. Bieži šādās ģimenēs vecāki nepilda savu pieaugušo lomu „vecāks” . Bērni saprot, ka vecāki vēl tikai to labāko, bet viņi netiek klāt šai pieaugušo pasaulei. (20, 209.lpp.)

Šis ģimenes modelis ir līdzīgs atsaucīgās ģimenes modeli, kurā pusaudzis savā pasaulē ir palicies viens, bez vecāku īpašas uzmanības un aizgādības, it īpaši periodā, kad tas nepieciešams visvairāk – pusaudžu periodā. Tēvs un māte ir aizņemti ar citiem „neatliekamiem” darbiem. Tēvam jau laikus jāšāk dēla kā vīrieša specifiskā audzināšana, piemēram, jāaicina palīgā atvieglot darbu mātei un māsai. Zēnā jāieaudzina pārliecība, ka meiteni nedrīkst aizskart. Savukārt meitenē jāveido pašapziņa un pārliecība, ka ne katram ir tiesības viņai pieskarties. Jāveicina meitenīgās cieņas apzināšanās. (13, 127.lpp.) Materiāli

orientētās ģimenēs meitenes un zēni pusaudži neapgūst šīs zināšanas no saviem vecākiem, tātad pastāv iespējamība, ka viņi šīs zināšanas neiegūs nekad.

Naidīgās ģimenēs bērniem augt ir grūti. Necieņa, neuzticība, izsekošana, fiziski sodi. Bērni šādās ģimenēs aug noslēgti, nedraudzīgi, viņi slikti izturas pret saviem vecākiem, nesatiek ar saviem vienaudžiem, nepatīk iet uz skolu, pat var aiziet no ģimenes. Šādās ģimenē bērni vēl nesaprot to, ka vecāki cenšas pasargāt viņus no nelaimes. Viņi domā, ka vecāki spīta pēc neņem vērā viņu viedokli un vēlmes. (20, 209.lpp.)

Dzimumaudzināšanas procesā ar pārlieku stingrību visbiežāk izturas pret meitenēm. Rezultātā var mazināties meitenes emocionalitāte un dzimumtieksmes. Meitenes uzvedībā galveno lomu var iegūt abstrakti loģiskie spriedumi un vērtējumi. Dažkārt meitene to ietekmē veido arī mīlestības ideālu, ar kuru salīdzina savas reālās saskarsmes objektus. Saprotams, tādā gadījumā viņa nereti tos noraida. Galu galā tāda meitene bieži nespēj atrast dzīves biedru. Tātad audzināšana nedrīkst būt tik stingra, lai apspiestu dabisko seksuālo attīstību ar tās izpausmēm. Nav jāapspiež bērna interese par pretējo dzimumu. Jārūpējas, lai bērnam nostiprinās heteroseksuālā virzība, pie tam nav nepieciešams, lai tā būtu apzināta. (13, 127.lpp.)

Antisociālās ģimenes drīzāk var nosaukt par pagaidu patvērumu bērniem, kuri šeit nav gaidīti, mīlēti un pieņemti. Vecāki piekopj amorālu dzīvesveidu – konfliktē, draud viens otram, pārlieku lieto alkoholu, zog, kaujās. Parasti bērni no šādām ģimenēm nonāk valsts aizbildniecībā. Konflikta situācijas vecākos izraisa nervozitāti, dusmu uzplūdus, neiecietību vienam pret otru. Asi konflikti var uzplaukt no emocionālā trūkuma attiecībās. Nežēlīgās audzināšanas rezultātā, pusaudži sāk baidīties, ienīst, nicināt savus vecākus un jebkādiem paņēmienu glābties no viņu „uzmanības”. (20, 210.lpp.) „Personības brieduma veidošanos būtiski ietekmē sociālā vide.”(13, 111.lpp.) Šāda tipa ģimenēs sociālā vide ir negatīva, tāpēc pusaudzim grūti veidoties par pilntiesīgu sabiedrības un sava dzimuma pārstāvi, ja vide ir antisociāla.

2.6. Tēvs un pusaudzis

Pusaudzis pubertātes periodā cenšas kļūt pieaudzis, viņam parādās dažādas intereses, hobiji, kas nav saistīti ar vecākiem. Ir nepieciešams, lai tētis būtu pastāvīgā kontaktā ar bērnu. Pusaudzim var būt grūtības iejusties skolas kolektīvā, „izcīnīt” savu vietu, pasniegt sevi kā vērtību. Tēvam ir jābūt blakus, lai viņš varētu dot padomus, kā aizstāvēt savu viedokli. Ja tēva klātbūtnes pietrūkst, tad bieži vien pusaudzis neapzināti meklē tēva aizvietotāju, vīrieti, kas bērnu augstu vērtētu. Tas varētu būt skolotājs, treneris, vectētiņš, tomēr, ja šāda vīrieša nav

vai arī tā klātbūtne ir par vāju, tad tas negatīvi ietekmē pusaudža pašvērtējumu. Zēns nezina vai tas, ko viņš dara ir pareizi un vīrišķīgi, zēnā izzogas šaubas par sevi. Arī meitenēm līdzīgi kā zēniem cieš pašvērtējums, ja tēva nav vai arī tas neatrodas meitas tuvumā. (18)

Pusaudža periodā tēva klātbūtne pusaudzim ir nepieciešama pavisam citādā veidā, nekā tas ir bijis līdz šim. Pusaudzim ir nepieciešams izjust tēta lepnumu par sevi, atbalstu vajadzības gadījumā. Pusaudzim ir ļoti svarīgi, ka tētis pieņem un respektē viņa viedokli, kurš ir atšķirīgs vai pretējs tēva viedoklim. Savukārt tēvam ir jāiztur dēla kritika vai pat noniecināšana, nezaudējot izjūtu, ka viņš aizvien ir labs tēvs savam dēlam. Pusaudzim ir it kā jāsaņem tēva autoritāte, lai viņš varētu pats sajūties kā vērtīgs un ietekmīgs. Ļoti svarīgi saprast, ka šī noniecināšana ir tikai virspusējais slānis; dziļākos slāņos pusaudzim ir nepieciešams, lai tēvs iztur un turpina domāt par sevi labu, neskatoties uz to, ka viņš tiek noniecināts. Tēva iekšējais miers palīdzēs pusaudzim atrast pašam sevi un savaldīt emocijas, kuras viņu brīžam pārņem.

Šajā periodā tēvam ir jābūt no pusaudža tālāk nekā agrāk. Pārāk cieša klātbūtne var liecināt par neticību savam bērnam, viņa „neatkarības deklarācijas” nepieņemšanu. Tēva darba neatņemama sastāvdaļa ir robežu novilkšana – ir mājasdarbi, kuri ir jāizdara, komunikāciju normas, kuras jāievēro. Tēvam jābūt nepiekāpīgam un noteiktam, pieskatot, lai noteikumi tiktu ievēroti.

Īpašās sarunās ar dēlu – pusaudži jāietver jautājumi par vīrieša ķermeni un seksualitāti – par ķermeņa higiēnu, dzimumgatavības jautājumiem un seksu. Tāpat ir jāinformē par izsargāšanos un atbildību pret partneri. Tas, ka tēvs ar dēlu var brīvi runāt par seksu, radīs dēlā sajūtu, ka viņa seksualitāte ir vērtīga un pieņemama. Savukārt tas, ka tēvs priecājas par dēla „ienākšanu” vīriešu kārtā, palīdz pusaudzim sajūties kā jaunam, veiksmīgam vīrietim.

Meitai pusaudžu vecumā ir jābūt, ka tētis viņu mīl, jūt siltas jūtas pret meitu, priecājas viņu redzēt, atzinīgi novērtē meitas sasniegumus, ģērbšanās stilu un izskatu. Tēvs vienlaikus ir gan tēvs, gan vīrietis. Tēva attieksme nedrīkst būt seksualizēta. Viņam jārespektē meitas kļūšanu par sievieti. Ir ļoti svarīgi just robežu, kuru nedrīkst pārkāpt. Ja agrāk visa ģimene kopā kaili gāja pirtī, tad jau pirms bērna pubertātes to vairs nevajadzētu darīt. Pusaudzis vairs negrib, lai viņu vecāki redz kailu, un tas ir jārespektē. Mātei ir jābūt tai, kura iepazīstina meitu ar izmaiņām ķermenī, mēnešreizēm un seksu. Tēvam te nevajadzētu iejaukties. (18)

Pusaudži ļoti daudz uzmanības velta savam izskatam, drēbēm un ķermenim. Tēvam tas būtu jārespektē un jāpiedalās notiekošajā ar labvēlīgu, draudzīgu un nopietnu attieksmi. Nedrīkst smieties par pusaudžu pievēršanos savam izskatam – tas šajā vecumā posmā ir ļoti svarīgi.

Ja pusaudžu vecumā pietrūkst tēva klātbūtnes, sekas bērnam var būt ļoti smagas. Pusaudzis nespēj „pieaugt”, paust neatkarīgi savu viedokli, justies pievilcīgs, vērtīgs un gatavs notiekošajām izmaiņām.

2.7. Māte un pusaudzis

Vairāki autori (Chodorov 1978; Russell & Saebel 1997) uzsver, ka attiecību veidošanā būtisks ir gan vecāku, gan bērnu dzimums, un specifiski dzimumfaktori agrīnajās attiecībās dziļi ietekmē personības attīstību. To, ka vecāku attieksme pret dažāda dzimuma bērniem atšķiras, apstiprina vairāku pētījumu rezultāti (Chodorov 1978; Wodak & Schulz 1986). Šīs īpatnības attiecībās te tiek skatītas kopsakarā ar sarunām ģimenē, vecāku balss toņa atšķirībām, mijiedarbības kvalitāti un tās niansēm. (9, 479.lpp.)

Tā kā jebkurās attiecībās ir divas puses : mātes vai tēva izturēšanās pret bērnu un bērna attieksme pret vienu vai otru no vecākiem, tad tikpat būtisks ir arī šī pieaugušā dzimums. Ir veikti pētījumi, kas pierāda, ka kopumā meitām ir pozitīva attiecību pieredze gan ar māti, gan tēvu (Baruch, Kibria, Barnett & Pleck 1991). Šajā nodaļā vairāk tiks aprakstīta attiecību sistēma starp māti un meitu.

Mātes un meitas attiecības tiek aprakstītas kā būtiskas un tajā pašā laikā kompleksas, sākot jau no zīdaiņa vecuma līdz pat pieaugušā gadiem. Šī mijiedarbība tiek raksturota ļoti dažādi : no vienas puses, tiek apgalvots, ka mātes un meitas attiecības ir centrālās katras sievietes dzīvē (Herman 1989), ka tā ir visintensīvākā saskarsme, ko sieviete jebkad piedzīvo. No otras puses – ka tieši saskarsmē ar māti meita attīsta prasmi veidot attiecības ar apkārtējiem.

Jau Zigmunds Freids ir uzsvēris, ka meitenes identificēšanās ar māti ir vitāli nozīmīga viņas attīstībā par sievieti. Mūsdienās visplašāk šo jautājumu ir aplūkojusi Nensija Čodorova. Atšķirībā no sākotnējiem psihoanalītiskajiem uzskatiem, kur tika akcentēta meitas edipālā mīlestība pret tēvu un vienlaicīgā novēršanās no mātes, N. Čodorova uzsver, ka meitenes dzimumidentitātes attīstība neprasa, lai viņa noraidītu savu agrīno identificēšanos ar māti (Chodorow 1987). Tas arī izskaidro faktu, kāpēc meitas sevi bieži uztver „vairāk kā mātes”, bet dēli – „vairāk kā tēvus”.

Tomēr, ievērojot iepriekšminēto, var secināt, ka mūsdienu sabiedrībā dzimumlomas veidošanās process meitenēm ir daudz kompleksāks nekā zēniem. Viņām, protams, arī ir jāizveido sava identitāte, bet tā nevar būt pretēja mātes identitātei (atšķirībā no zēniem). Atsevišķi autori (Wodak & Schulz 1986) uzskata, ka sabiedrība gaida, lai zēni atteiktos no

mātēm, bet meiteņu gadījumā šī prasība netiek izvirzīta. Rezultātā meitenei vienlaicīgi nepieciešams attīstīt savu personisko identitāti, kas ir atšķirīga no mātes, un dzimumidentitāti, kas ir tāda pati kā mātei.

Nobeigumā var secināt, ka pirmkārt, mātes un meitas attiecības ir vienas no nozīmīgākajām sievietes dzīvē. Otrkārt, tās ir īpašas un atšķirīgas no citā didaktiskajām attiecībām. Treškārt, identifikācijas process ar māti meitām ir ilgstošāks nekā ar dēliem, un sievietes identitātes veidošanās gaita ir daudz sarežģītāka – meitenei vajag attīstīt gan savu personisko identitāti, kas ir atšķirīga no mātes, un dzimumidentitāti, kas ir saskaņota ar māti. Ceturtkārt, separācija un autonomija nav jāuzlūko kā galvenais mērķis sievietes saskarsmē ar māti, jo vairumā gadījumu šīs attiecības paliek nozīmīgas visa mūža garumā. Pāreju jaunā attiecību kvalitātē raksturo gan meitas veselīga psiholoģiskā autonomija, gan savstarpēja empātija, tuvība un sapratne ar māti. (9)

3. EMPĪRISKAIS PĒTĪJUMS PAR PUSAUDŽU DZIMUMLOMU VEIDOŠANOS ĢIMENĒ

3.1. Empīriskā pētījuma raksturojums

Viena no pusaudžu audzināšanas tēmām sevī ietver izpratni par dzimumlomas veidošanās principiem un iemesliem. Liela loma ir audzināšanai ģimenē, jo tieši šajā vidē pusaudzis gūst pirmos iespaidus un pieredzi par sociālo lomu sadalījumu. Katra ģimene ir unikums gan ar savām tradīcijām un uzskatiem, gan arī ar audzināšanas stilu. Tāpat ir svarīgi, vai ģimene ir pilna vai nepilna – vai ģimenē ir gan tētis, gan mamma, arī brāļi un māsas. Arī apkārtējā sociālā vide ir sava veida piemērs sociālo lomu sadalījumā, tomēr ģimene ir vissaprotamāk un uzskatāmāk redzamais piemērs. Visu šo aspektu ietekmē pusaudzīm rodas vai nerodas izpratne par dzimumlomu veidošanos.

Pētījuma ietvaros tika izmantota kvantitatīva datu ieguves metode – aptauja, kura tika veikta Pelču pamatskolas 8. un 9.klases skolēnu, kuru vecumposms atbilst pusaudžu gadiem (14 – 16 gadi), kā arī viņu vecāku vidū. Abām grupām tika dotas aptaujas ar vienādiem jautājumiem, lai noskaidrotu vai ir sakarība starp vecāku vērtību izpratni un pusaudžu dzimumlomu veidošanos audzināšanā ģimenē. Aptauja tika veidota anonīma, lai iegūtu pēc iespējas godīgākas atbildes.

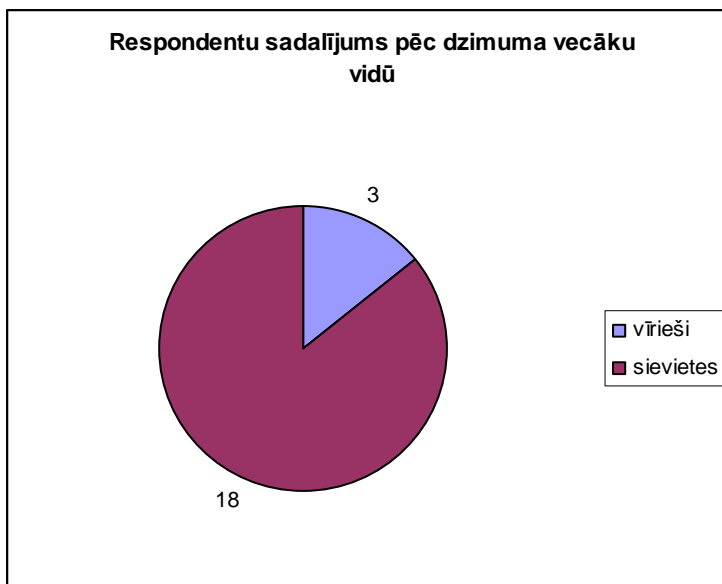
Aptauja tika veidota divās daļās, kur viena daļa ir informatīvie jautājumi par dzimumu, vecumu un ģimenes sastāvu, un otra daļa ir, balstoties uz iepriekš veikto literatūras analīzi, veidoti izteikumi. Aptaujā piedalījās 42 respondenti, no kuriem viena puse ir skolēni un otra puse – viņu vecāki.

3.1.att. Pētījuma respondentu sadalījums pēc dzimuma skolēnu vidū

Šajā attēlā redzams klases sadalījums pēc dzimuma, kas ir nehomogēns. Vairākumā ir zēnu, kuri savu viedokli var paust aktīvāk, jo viņu ir skaitliskais vairākums. Klases vide ir svarīga sociālo lomu mācīšanās vieta, jo tā skolēnam ir tuvākā sabiedriskā vide pēc ģimenes vides.

3.2.att. Pētījuma respondentu sadalījums pēc dzimuma vecāku vidū

Šajā attēlā redzama vecāku aktivitāte, atbildot uz aptaujas jautājumiem. Uzskatāmi redzams, ka ģimenē sieviete ir ieinteresētāka notikumos, kas saistīti ar skolēnu un skolu, vai arī ģimene ir nepilna, līdz ar to tētis nevar atbildēt, jo nedzīvo kopā ar ģimeni. Tas liecina, ka audzināšanu ģimenē ir uzņēmusies sieviete. Šāds ģimenes modelis bērna var dot tikai nepilnīgu ieskatu dzimumlomu sadalījumā, jo tā daļa, kurā piedalās vīrietis, bērnam nav izprotama, tā kā dzīves piemēra mājās nav.

Kā jau tika minēts, skolēnu vecums ir no 14 – 16 gadiem, bet vecāku vecums ir no 35 – 45 gadiem. Divās ģimenēs ir vecuma izņēmums, jo vienā ģimenē puisis dzīvo kopā ar brāli un brāļa sievu. Atšifrējot pēc vecāku anketām, šī puīša vecāku anketu ir aizpildījusi brāļa sieva, kurai ir 26 gadi. Otrs izņēmums ir ģimenē, kurā puisis dzīvo kopā ar savu vecmāmiņu. Arī vecmāmiņa ir aizpildījusi vecāku anketu un viņai ir 65 gadi.

Pēc aptaujas trešā jautājuma par ģimenes stāvokli, var secināt, ka 12 ģimenes no 21 ir pilnas ģimenes, kurās ir gan tētis, gan mamma. Vienā no šīm 12 ģimenēm tēti aizstāj vecākais brālis, kas tomēr ir vīrieša paraugs. Tātad šajās ģimenēs pusaudzim ir iespēja pilnīgi apgūt dzimumlomas būtību, jo, kā jau iepriekš tika minēts, labākais sociālās lomas apgūšanas paņēmiens ir ģimenes paraugs un pieredze. Pusaudzim nākamā svarīgākā sociālā vide ir vienaudžu grupa, kurā arī tiek apgūtas dažādas prasmes un iemaņas, tai skaitā arī

dzimumlomas izpratne. Ģimenēs, kurās ir tikai viens no vecākiem, šo lomu pusaudzis centīsies apgūt vienaudžu vidū.

3.2. Empīriskā pētījuma aptaujas otrās daļas analīze

Kā jau iepriekš minēts, otrajā daļā tika izveidoti izteikumi, balstoties uz iepriekš veikto literatūras analīzi. Kopā tika izveidots 21 izteikums, uz kuru pētījuma respondenti atbildēja ar dotajiem atbilžu variantiem – „piekrītu”, „daļēji piekrītu”, „nepiekrītu”. Aptaujas izteikumus autore veidoja ar mērķi noskaidrot, vai vecāku un viņu bērnu vērtības dzimumlomas veidošanās jautājumā sakrīt. Turpinājumā tikai izveidotas vairākas grupas izteikumu sistematizēšanai, apkopošanai un analizēšanai, kā arī svarīgākie jautājumi par pusaudžu dzimumlomu veidošanos vienaudžu vidū un ģimenē tika apskatīti katrs atsevišķi, lai uzskatāmāk parādītu pusaudžu viedokli un izpratni šajos jautājumos.

Aptaujas analīze tika veikta, veidojot šādu izteikumu grupas:

- 1) ģimene, tās dzimumlomu sadalījums (1., 2., 6. izteikums);
- 2) vīrieša (tēva/vīra) raksturīgākās īpašības (3., 4., 7., 9. izteikums);
- 3) vīrieša (tēva/vīra) uzdevumi ģimenē (11., 15., 19. izteikums);
- 4) sievietes (mātes/sievas) raksturīgākās īpašības (5., 8., 12. izteikums);
- 5) sievietes (mātes/sievas) uzdevumi ģimenē (10., 13., 16. izteikums);
- 6) attieksme pret pusaudžu sociālo attīstību (14., 17., 18. izteikums);
- 7) 20. izteikuma analīze;
- 8) 21. izteikuma analīze.

Ģimene, tās dzimumlomu sadalījums (1., 2., 6. izteikums)

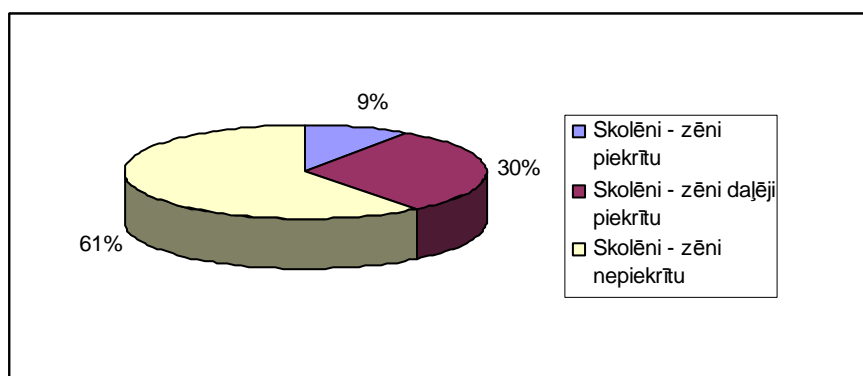
1. izteikums – jūsu ģimenē mammas loma ir „mājsaimniece, bet tēta – ģimenes galva.
2. izteikums - jūsu ģimenē pastāv iedalījums „sieviešu un vīriešu darbos”.
6. izteikums - ja tētis gūtu panākumus darbā, tātad viņš apzināti veidotu karjeru, bet par mammu šādā gadījumā teiktu, ka viņa ir kā apmāta uz karjeru.

Daudzās ģimenēs darbi tiek dalīti „sieviešu un vīriešu” darbos, tādējādi sadalot atbildību un nemanāmi sastādot ģimenes hierarhiju, kur stiprais dzimums un svarīgākais cilvēks ir vīrietis, bet sieviete ir mājsaimniece un dara sekundārus darbus. Šāds ģimenes modelis pusaudzim – zēnam *uzliek* zināmu atbildību, bet meitene jūtas nenovērtēta un pārliecināta, ka vīrietis ir nozīmīgāks sabiedrībā. Tomēr ir ģimenes, kurās viss tiek darīts kopā, tādējādi pusaudzis neatkarīgi no dzimuma iemācās, ka savstarpējās attiecībās valda vienlīdzība.

Apkopojot šo trīs izteikumu respondentu sniegtās atbildes, autore ir izdalījusi tos trīs uzskatāmos attēlos, kuros parādīta zēnu, meiteņu un vecāku attieksme un viedoklis ģimenes dzimumlomu sadalījumā.

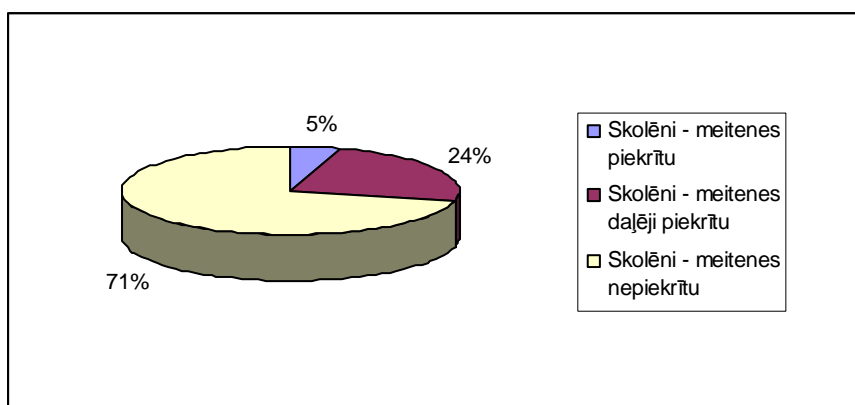
9 % zēnu ir piekrituši, ka ģimenē pastāv atbildības hierarhija un darbu dalīšana, kā arī piekrīt, ka tēvs var būt „darbaholiķis”, bet mamma šādā gadījumā tiek uzskatīta par censoņu. Tomēr lielākā daļa 61 % zēnu nepiekrīt šiem izteikumiem, tādējādi pierādot, ka darbu un atbildības sadale viņu sapratnē ir jāveido vienlīdzīgi. 30 % atbildējušo zēnu daļēji piekrīt šiem izteikumiem, kas pēc autores domām varētu liecināt par nepārlicinātību un nesapratni, ko nozīmē „vīriešu un sieviešu darbi”, kas tik daudz tiek minēti sabiedrībā.

3.3.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 1., 2., 6. izteikumu

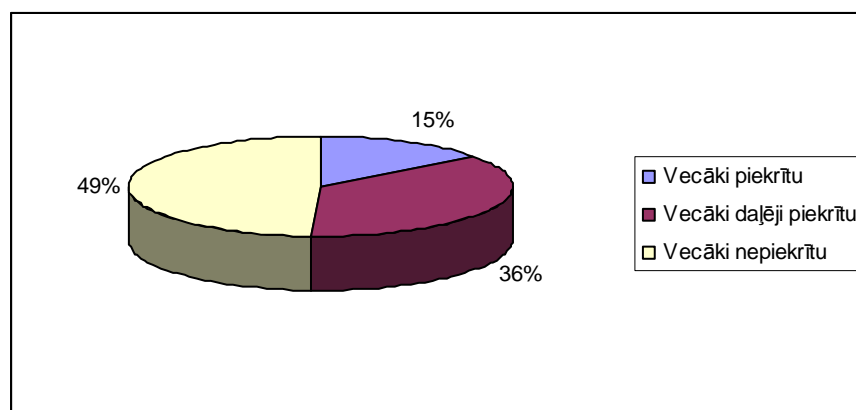
Meitenes ir atbildējušas līdzīgi kā zēni. 5 % meiteņu uzskata, ka tā ir norma, ja sievietei tiek netieši atzīta par sekundārās lomas ieņēmēju ģimenes hierarhijā. Tomēr lielākā daļa 71 % uzskata, ka ģimenē ir jāpastāv vienlīdzībai. Pēc autores domām, šī pārliecība ir radusies ģimenes audzināšanas rezultātā pēc vecāku pozitīvā piemēra. Sieviete tiek atzīta par vienlīdz spējīgu ne tikai veikt elementāros mājas darbus, bet arī iesist naglu un salabot tekošu krānu. ¼ aptaujāto meiteņu daļēji piekrīt, ka sievietei ir jābūt ģimenes cilvēkam, nevis karjeristam, tādējādi atzīstot, ka pastāv darbu un līdz ar to lomu hierarhija pēc svarīgākā un grūtākā.

3.4.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 1., 2., 6. izteikumu

Vecāki, atbildot uz šiem trim izteikumiem, nav bijuši tik izteikti demokrātiski noskaņoti, jo acīmredzot pieredze ģimenes dzīvē ir lielāka. 15 % vecāku domā, ka dzimumlomu hierarhija ģimenē ir parasta parādība un ikdiena viņu dzīvē. 36 % vecāku tam piekrīt tikai daļēji, jo hierarhija pastāv, bet ir vēlme dzīvot citādāk, vai arī, lai bērni dzīvotu pēc cita ģimenes modeļa. Gandrīz puse vecāku nepiekrīt, ka ģimenē pastāv darba dalīšana, tātad attiecībās ar ģimenes locekļiem pastāv vienlīdzība un sapratne, kā arī līdzcilvēki vēlas izpausties darbos, kas, pēc sabiedrības noteiktajām normām, atbilst pretējā dzimuma lomai.

3.5.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 1., 2., 6. izteikumu

Secinājumi.

Pusaudži savos spriedumos ir demokrātiskāki un pieļauj domu, ka viņu dzīvē darba dalīšana un dzimumlomu hierarhija nepastāvēs. Tas ir ne tikai sabiedrības un skolas audzināšanas ietekmē, bet lielā mērā tas ir atkarīgs no audzināšanas ģimenē. Tomēr pierādās paradokss, ka vecāki ar savu dzīves pieredzi rada pretējo reakciju savos bērnos, kur bērni ir apguvuši dzimumlomas principus, mācoties un apzinoties sociālās lomas.

Vīrieša (tēva/vīra) raksturīgākās īpašības (3., 4., 7., 9. izteikums).

3.izteikums - tētīm kopumā tiek piedēvētas pozitīvākas īpašības nekā mammai.

4. izteikums - par tēti varētu tiek, ka viņš ir agresīvs, brīvs savā rīcībā, prot draudzēties un sadarboties, aktīvs un efektīvs.

7. izteikums - tētis, kuram vienmēr padomā kāds netradicionāls problēmas atrisinājums, ir radošs, bet mammu šajā situācijā uzskatīs par pārgudru.

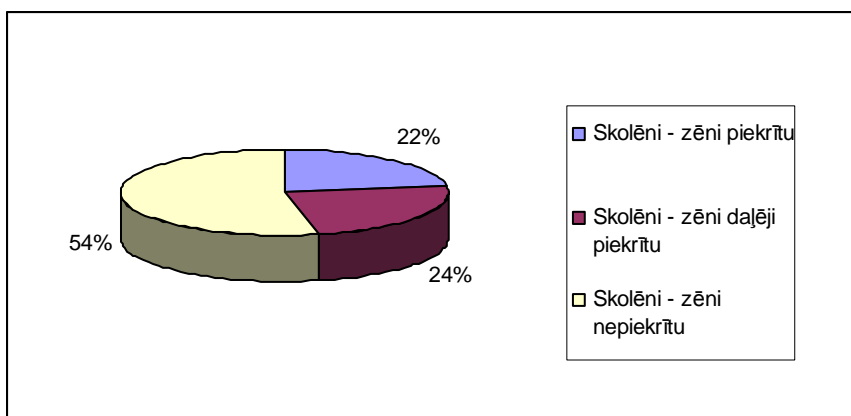
9.izteikums - tētis viesībās jūtas pārliecināts un drošs par sevi.

Vīrieša (tēva/vīra) raksturīgākās īpašības bieži vien tiek dēvētas pozitīvākas nekā sievietēm, jo tiek apgalvots, ka vīrietis ir agresīvāks, tātad pārliecinātāks un spējīgs savu viedokli vienmēr un visur aizstāvēt. Vīrietis esot radošāks un brīvāks savā rīcībā, tātad spējīgāks par sievieti. Tās ir viņa raksturojošās pazīmes. Autore centās noskaidrot, kāds ir

pusaudžu un viņu vecāku viedoklis, līdz ar to arī noskaidrot, vai tas izpaužas arī viņu ģimenēs.

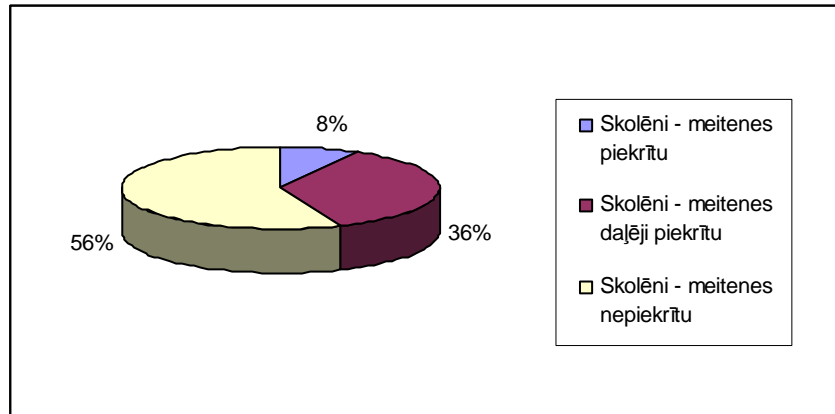
22 % aptaujāto zēnu aizstāv vīriešu dzimumu un piekrīt, ka kopumā vīrietis sabiedrībā tiek parādīts kā pozitīvāks tēls nekā sieviete. Šiem zēniem rodas pārliecība, ka viņi veidojas kā īsti vīrieši bez sliktajām īpašībām, kas tomēr pastāv abiem dzimumiem. 24 % zēnu ir daļēji pārliecināti, tomēr šaubās, vai tas ir pareizais viedoklis, ka vīriešu dzimums ir pozitīvāks un drošāks komunikācijā un rīcībā. 54 % zēnu tomēr neuzskata, ka vīrietis kā dzimums ir pārāks par sievieti. Saistot šīs atbildes ar iepriekš aprakstītās grupas atbildēm, var secināt, ka šī ir tā demokrātiskā zēnu daļa, kura par prioritāti uzskata attiecību vienlīdzību.

3.6.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 3., 4., 7., 9. izteikumu

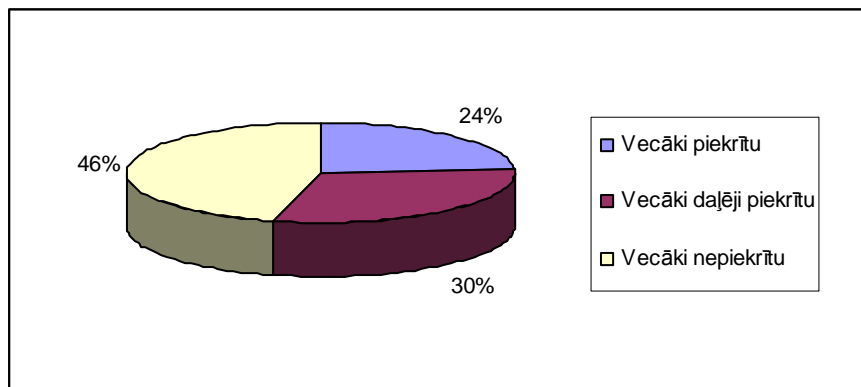
Neliela daļa meiteņu, tikai 8 % aptaujāto, piekrīt apgalvojumiem, kur ir atzīts vīrietības pārākums. Tomēr šo daļu nevar neievērot, jo tas ir sabiedrības un ģimeņu atspulgs pusaudžos. Meitenes ar šādu pārliecību, veidojas nepārliecinātas par saviem spēkiem un nedrošas par savu būtību. Autore secina, ka šīs meitenes arī ģimenē tiek audzinātas pēc principa „*sievietes vieta pie plīts*”. 36 % aptaujāto meiteņu daļēji piekrīt, ka vīrietis ir radīts, lai vienmēr būtu redzams un aktīvs visās savās darbībās, tomēr ir daļa šaubu, kas liecina par meitenes kā sievietes dzimuma viedo gudrību pārstāvēm, kuras māk būt pārākas par vīrieti klusējot. 56 % meiteņu uzskata, ka ir tikpat cienīgas attīstīt visas šīs iepriekš nosauktās īpašības sevī, kā sievietes dzimtes pārstāvē. Autore secina, ka šo ģimeņu bērnu audzināšana balstās uz savstarpēju sapratni un viedokļu vienlīdzību.

3.7.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 3., 4., 7., 9. izteikumu

24 % aptaujāto vecāku, no kuriem 86 % bija sievietes, tomēr piekrita, ka vīrietis sevi parāda labāk nekā sieviete, atzīstot viņu par pārāku un ekstravertāku. Autore secina, ka šajās ģimenēs vīrietis ir vienīgais lēmumu pieņēmējs, neiesaistot sievieti. 30 % aptaujāto vecāku daļēji piekrīt, ka vīrietis ir sava veida cilvēka „etalons”. Tomēr 46 % aptaujāto vecāku nepiekrīt, ka pozitīvais dzimums sabiedrībā ir vīrieša dzimums. Autore secina, ka šāda modeļa ģimenēs gan zēni, gan meitenes veidojas vienlīdz pārliecināti par savām spējām un iespējām.

3.8.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 3., 4., 7., 9. izteikumu

Secinājumi.

Apmēram ½ visu respondentu uzskata, ka vīriešu un sieviešu dzimums netiek dalīts kā „labākā un sliktākā” tēla pārstāvji, izceļot viena vai otra dzimuma labās īpašības. Svarīga ir vecāku pārliecība un attieksme, lai efektīgi tāda veidotos arī viņu bērniem, īpaši pusaudžu vecumā. Tomēr otra puse šaubās vai arī pilnīgi piekrīt, ka ģimenē labākais ir vīrieša dzimums. Šādā veidā meitenei savu dzimumlomu ir ļoti grūti uztvert un apgūt pilnībā, jo tiek noniecināta viņas kā sieviešu dzimuma pārstāves īpašības un arī tiesības uz veiksmīgu sabiedrisko dzīvi.

Vīrieša (tēva/vīra) uzdevumi ģimenē (11., 15., 19. izteikums)

11. izteikums - tētīm galvenokārt ir jādomā par politiku, ekonomiku, zinātņi, ražošanu un tehniku.

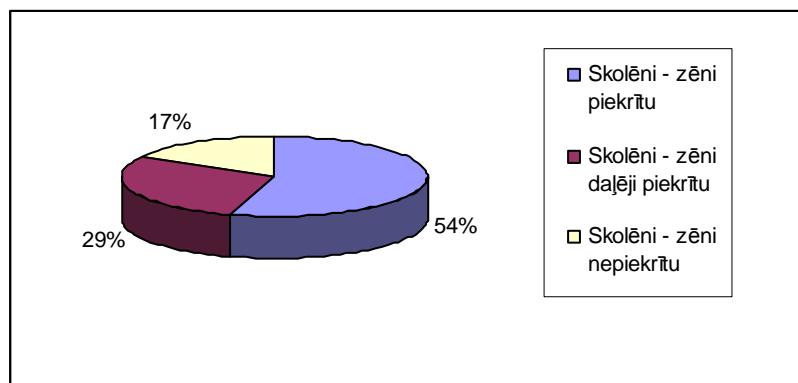
15. izteikums - tētīm, veidojot ģimeni jānodrošina tās materiālā labklājība.

19. izteikums - tētīm ir jāizrāda lepnums par dēlu/meitu, jāatbalsta vajadzības gadījumā.

Vīrietis kā tēva un vīra lomas izpildītājs „domātājs”, kurš nodrošina ģimenes labklājību un sniedz atbalstu vajadzības gadījumā. Sabiedrībā pastāv uzskats, ka sievietē nespēj būt veiksmīga dažādu zinātņu jomā. Tam par piemēru autore var minēt procentuālo sieviešu un vīriešu sadalījumu Saeimā, tomēr kā viens no veiksmīgākajiem valsts prezidentiem tiek atzīts Vaira Vīķe Freiberga, kas pārstāvēja sieviešu dzimumu. Viedokļi dalās, tāpēc arī aptaujas respondentiem tika doti apgalvojumi izvērtēšanai, kas attiecināmi uz vīriešu pienākumiem ģimenē.

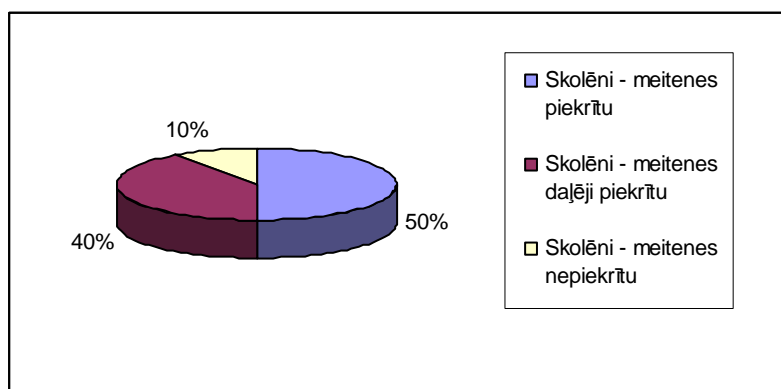
54 % aptaujāto zēnu piekrīt apgalvojumiem, kas liecina, ka vīrietis tiek atzīts par inteliģentāku un darbīgāku nekā sievietē. Šādas pārlicēbas sekas, pēc autores domām, var veicināt zēnu apziņu, ka īpaši nepiepūloties viņi var sasniegt panākumus mācībās, jo eksakto zinību apguve vīriešu dzimumam ir dabas dots talants. Tomēr pozitīvais aspekts ir tas, ka zēni apzinās savu atbildību ģimenes veidošanā, jo tā būs materiāli jānodrošina. Šādā veidā ir iespējams samazināt šķirto laulību, pamesto bērnu un vientuļo māšu rašanos. Ģimenes audzināšana ir svarīga, lai pusaudzis saprastu, ka par katru darbību ir jāuzņemas atbildība. 29 % aptaujāto zēnu daļēji piekrīt šiem apgalvojumiem, tomēr šaubās par to patiesumu, tāpēc iespējams centīsies vairāk, lai nekas nepaliek nejaušības ietekmē, arī veidojot ģimenes dzīvi un izprotot dzimumlomas būtību. 17 % aptaujāto zēnu nepiekrīt, ka ģimenes apgādātāja loma ir jāuzņemas vīriešu dzimumam, tādējādi parādot savu nesagatavotību turpmākai dzīvei. Vecāku uzdevums ir izskaidrot un galvenais parādīt ar savu pozitīvo piemēru, ka vīrietim ir jāuzņemas daļita, bet tomēr atbildība par savu ģimeni.

3.9.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 11., 15., 19. izteikumu

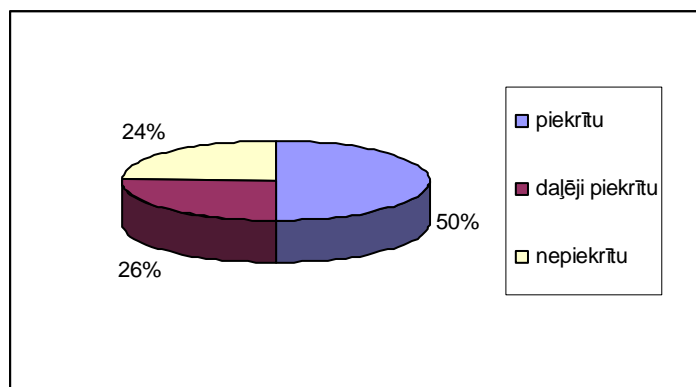
Tieši ½ jeb 50 % aptaujāto meiteņu piekrīt, ka vīrietim ir jāuzņemas atbildība par savu ģimeni. Šajā jautājumā meitenes nonāk pretrunā pašas ar sevi, jo viņas, izsakot savu viedokli iepriekš, atzina, ka vēlas savā ģimenē vienlīdzību, tomēr šeit apgalvo, ka vīrietim ir jāuzņemas visa atbildība par materiālo stāvokli. 40 % aptaujāto meiteņu daļēji piekrīt, ka vīrietis ir ģimenes pelnītājs un nodrošinātājs un neaizmirst, ka jāizrāda atzinība, bet tikai vajadzības gadījumā, ne pēc savas iniciatīvas. Tikai 10 % meitenes atceras, ka vēlējās vienlīdzību, tātad arī materiālajā un inteliģences līmenī.

3.10.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 11., 15., 19. izteikumu

Arī 50 % vecāku atzīst, ka vīrietis ir ģimenes inteliģences un gudrības paraugs, kā arī ģimenes nodrošinātājs. 26 % aptaujāto vecāku daļēji piekrīt, ka vīrietis ir tehniska rakstura būtne ar pienākumu nodrošināt savu ģimeni. Tomēr viņi atstāj atkāpšanās soli, lai varētu teikt, ka viņu ģimenē valda vienlīdzība. 24 % aptaujāto vecāku savas ģimenes modeli atzīst par savstarpējās vienlīdzības paraugu. Šis ir variants, kad bērns var izvēlēties, kā veidot un izprast savu sociālo lomu, jo vecāki dod demokrātisku brīvību.

3.11.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 11., 15., 19. izteikumu

Secinājumi.

Autore pēc pieredzes var teikt, ka pastāv ģimenes, kurās sievietes vēlas, lai viņas tiktu nodrošinātas materiāli, bet lēmumu pieņemšana tiek atstāta sieviešu kompetencē. Pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka pusaudži savu atbildību uztver ļoti nopietni un uzskata, ka vīrietim ir jābūt ģimenes apgādātājam. Uzskatāmi to var parādīt ar vecāku atbildēm, līdz ar to ar audzināšanu ģimenē. Apmēram puse respondentu uzskata, ka vīrietis ir loģiski un tehniski domājošs ģimenes apgādnieks, kurš vajadzības gadījumā izteiks savu atzinību bērniem, jo izrādīt savu iniciatīvu šajā jautājumā viņam neatliek laika.

Sievietes (mātes/sievas) raksturīgākās īpašības (5., 8., 12. izteikums)

5.izteikums - par mammu varētu teikt, ka viņa ir pļāpīga un emocionāla, jūtīga un sirsnīga.

8.izteikums - mamma cenšas būt maza un nekaitīga, viņa vienmēr izskatās saspringta un liekas, ka viņa aizņem maz vietas.

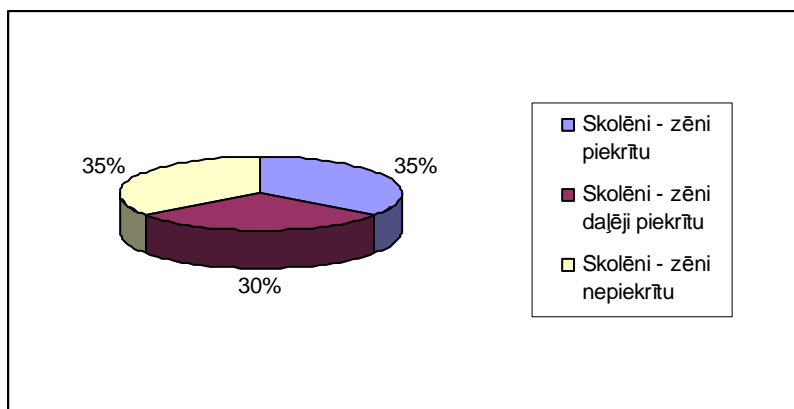
12. izteikums - jūsu uzskatāt, ka skaista ķermeņa veiksmīga panākšana nodrošina sievietei uzmanību un nedaudz apbrīnas, bet maz īstas cieņas.

Sievietei mēdz piedēvēt dažādas īpašības, tomēr visbiežāk viņu uzskata par runātīgu, emocionālu un sirsnīgu būtni, kura cenšas aizņemt maz vietas un būt nekaitīga visos gadījumos. Sieviete ļoti rūpējās par savu izskatu, jo pastāv uzskats, ka tādā veidā viņa var gūt atzinību, kuru citādi nevar nopelnīt. Aptaujas respondentiem tika doti šie izteikumi novērtēšanai, lai noskaidroti, vai viņi pieder pie sabiedrības daļas, kas arī šādas īpašības atzīst par sievietei raksturīgām.

35 % aptaujāto zēnu piekrīt, ka sievietes raksturīgākās īpašības netiek saistītas ar prātu un inteligenci, bet gan ar jūtīgumu un emocionalitāti. Autore secina, ka šiem zēniem ģimenē mamma ir tas cilvēks, kurš interesējās par dēla gaitām skolā un vienaudžu vidū. 30 % zēnu daļēji piekrīt šiem izteikumiem, tādējādi apstiprinot pieņēmumu, ka sieviete dēla uztverē ir

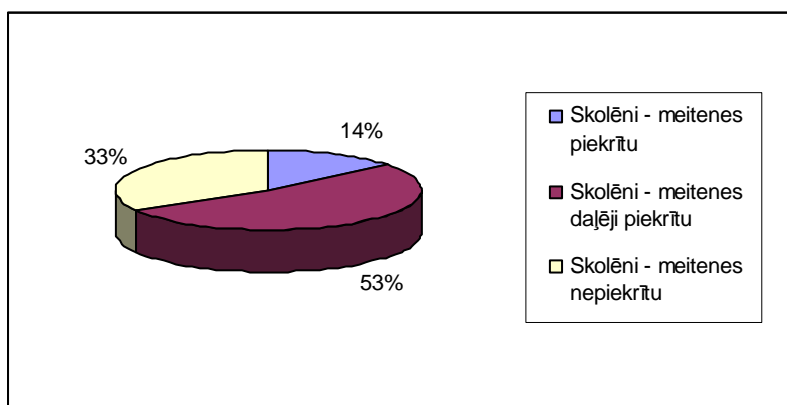
trausla un neaizsargāta būtne, par kuru jārūpējas. 35 % aptaujāto zēnu nepiekrīta, ka sieviete kā dzimums ir tik neaizsargāta un nevarīga. Autore secina, ka šāda attieksme var veidoties ģimenēs, kurās valda lēmumu un viedokļu izteikšanas vienlīdzība.

3.12.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 5., 8., 12. izteikumu

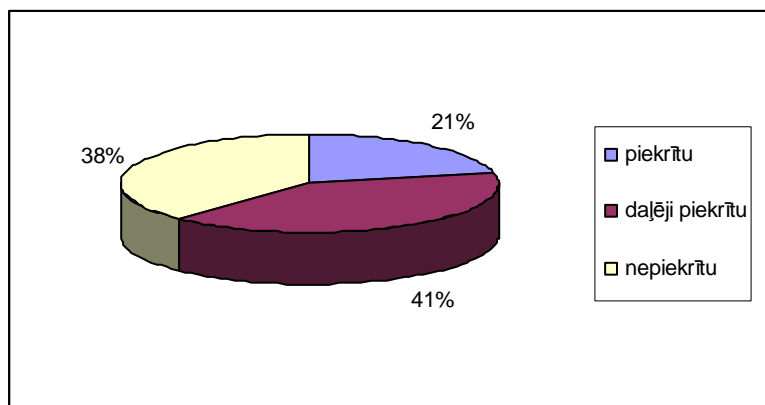
53 % aptaujāto meiteņu atzīst, ka daļēji var piekrist sievietes pļāpīgumam un emocionalitātei, kā arī īpašai uzmanībai ārējam izskatam, bet tas nenosaka sievietes panākumus. 33 % meiteņu jūtas stipras un pārliecinātas, ka sievietes dzimums nav trausls un pārlietu emocionāls, ka sievietes necenšas izskatīties mazākas un nekaitīgākas. Tomēr 14 % aptaujāto meiteņu uzskata, ka sievietes raksturīgākās īpašības ir saistītas ar emocionalitāti un pļāpīgumu.

3.13.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 5., 8., 12. izteikumu

21 % vecāku piekrīt apgalvojumiem par sievietes raksturīgākajām īpašībām. 41 % daļēji piekrīt šiem izteikumiem, tomēr neuzskata tos par tik izteiktiem, lai atzītu, kā vienīgās sievietes dzimuma raksturojošās īpašības. 38 % aptaujāto vecāku nepiekrīt šiem izteikumiem par sievietes raksturīgākajām īpašībām, atdzīstot sievietes par pietiekami stiprām, lai nekļūtu par „*tirgus sievu*” raksturojošo dzimumu.

3.14.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 5., 8., 12. izteikumu

Secinājumi.

Sieviešu dzimuma raksturīgākās īpašības ir izteikts jūtīgums un pļāpība, kā arī izteikta vēlme sevi apliecināt, īpaši uzsverot sava ārējā izskata būtību. Arī šajā izteikumu grupā respondentu viedokļu rezultāti ir pārsteidzoši līdzīgi, jo vidēji 35 % respondentu kopumā nepiekrīt, ka sieviete ir raksturota kā „vājais dzimums”. Šī vecāku pārlicība, ka viņu ģimenēs šāda situācija nepastāv, ir radījusi pārlicību arī bērnos, ka sievietes dzimumlomas izpratne nav saistāma ar vāja rakstura un ārišķīgu sievietes tēlu. Tomēr 35 % zēnu uzskata, ka tieši šādas arī ir visas sievietes, kas, pēc autores domām, liecina par tēta vai brāļa attieksmi pret mammu vai māsu, ko zēns projicē uz pārējām sievietēm.

Sievietes (mātes/sievas) uzdevumi ģimenē (10., 13., 16. izteikums)

10. izteikums - mammas pienākums ir rūpēties par sevi un savu ķermeni.

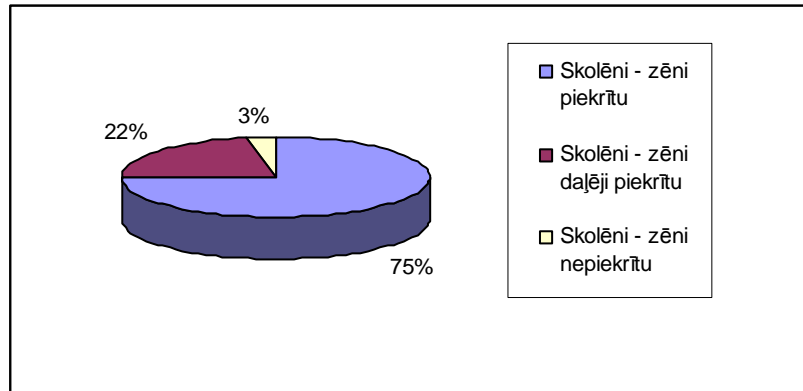
13. izteikums - ja mamma strādās smagi un tas būs nozīmīgs darbs, tad viņas nopelni tiks visnotaļ atzīti.

16. izteikums - mammai ir jābūt labai mātei un jā rūpējas par māju.

Sievietei tiek piedēvēti daudz dažādu uzdevumu, tomēr par vissvarīgākajiem uzskata rūpes par sevi un ģimeni. Ja sieviete vēlas gūt panākumus, tad viņai smagi jāstrādā, pretēji vīrietim. Aptaujā tika iekļauti izteikumi, kuros apgalvots, ka šādi ir sievietes galvenie uzdevumi dzīvē.

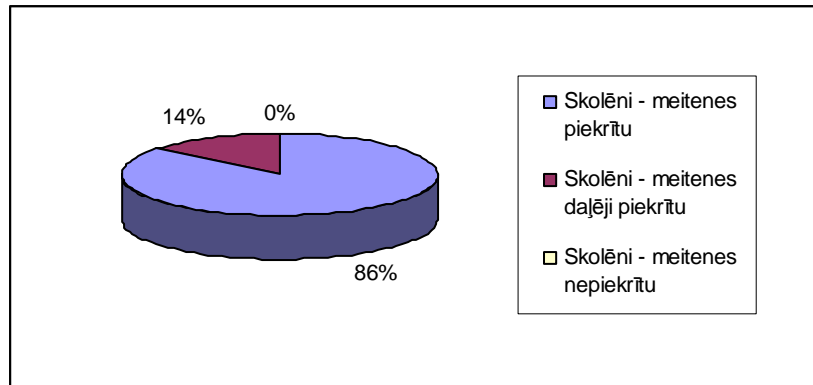
$\frac{3}{4}$ aptaujāto zēnu uzskata, ka sievietes galvenais darbs ir būt mammai, un, ja viņa vēlas, tad var strādāt, tikai tas var prasīt smagu darbu. Šeit izteikti redzama stereotipiskā audzināšana ģimenē, kur valda tieši tādi paši uzskati, kā dotajos apgalvojumos. 22 % aptaujāto zēnu daļēji piekrīt šiem izteikumiem, atstājot atkāpi domām par sievieti un darbu kopumā, tomēr gandrīz visi piekrita, ka sievietes galvenais darbs ir mājās. Tikai 3 % aptaujāto zēnu nepiekrīt, ka sieviete spējīga veikt tikai mājas darbus un bērnu audzināšanu.

3.15.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 10., 13., 16. izteikumu

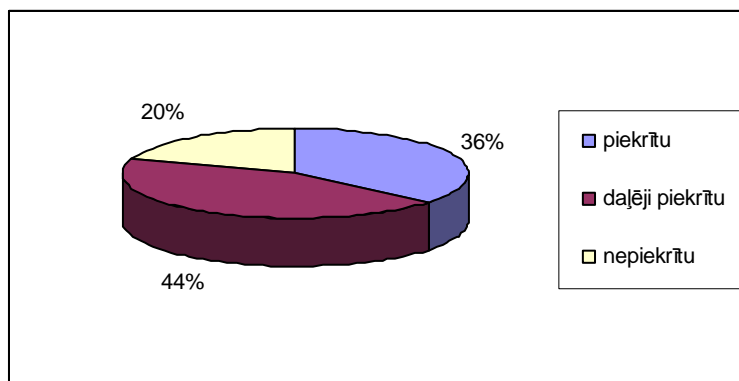
86 % aptaujāto meiteņu uzskata, ka sievietes darbs ir rūpēties par sevi, mājas darbiem un bērniem. Acīmredzot ģimenē pastāv šāda kārtība un mamma vai nu nestrādā, vai arī neuzskata šo par svarīgu darbu. 14 % meiteņu daļēji piekrīt, pilnībā atbalstot sievietes darbu mājās, bet tomēr uzskata, ka darbs ārpus mājas arī ir svarīgs. Neviena no aptaujātajām meitenēm neizsaka savu viedokli, ka nepiekrīt šādai kārtībai un uzdevumu sadalei. Autore secina, ka šajās ģimenēs sieviete ir atbildīga par visiem mājas darbiem un meitenes to ir pieņēmušas kā sabiedrības uzstādītu normu.

3.16.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 10., 13., 16. izteikumu

Vecāki šajā jautājumā ir piekāpīgāki, jo salīdzinoši tikai 36 % aptaujāto piekrīt, ka šāda kārtība atbilst viņu sapratnei par sievietes kā lomas veicējas pienākumiem. 44 % vecāku daļēji piekrīt šiem izteikumiem, kas liecina tomēr par demokrātisku darba un pienākumu sadali. 20 % aptaujāto vecāku nepiekrīt šiem izteikumiem, kas vēlreiz liecina par vienlīdzību un sievietes dzimuma atzīšanu ģimenē.

3.17.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 10., 13., 16. izteikumu

Secinājumi.

Sievietes uzdevumi sabiedrības uztverē tiek krietni pārspīlēti. Pēc šīs aptaujas rezultātiem var secināt, ka sapratne par sievietes dzimumlomas ietverošajiem uzdevumiem ir radusies citā sociālajā vidē, jo vecāki ir snieguši izteikti demokrātiskākas atbildes nekā bērni. Tas nozīmē, ka ģimene pārāk maz uzmanības velta palīdzībai meitenēm izprast sievietes dzimuma lomas būtību. Šī izpratne rodas vienaudžu vai kādā citā sociālajā vidē, kur arī citiem tās dalībniekiem varētu būt nepilnīga informācija par sievietes dzimuma uzdevumiem un tiesībām.

Attieksme pret pusaudžu sociālo attīstību (14., 17., 18. izteikums)

14. izteikums - meitene – palaidnis netiek tik ļoti nosodīta, kā zēns – „*memmes dēliņš*”.

17. izteikums - jūs uzskatāt, ka meitenes pusaudžu vecumā vēlas izskatīties vecākas un sāk lietot dekoratīvo kosmētiku.

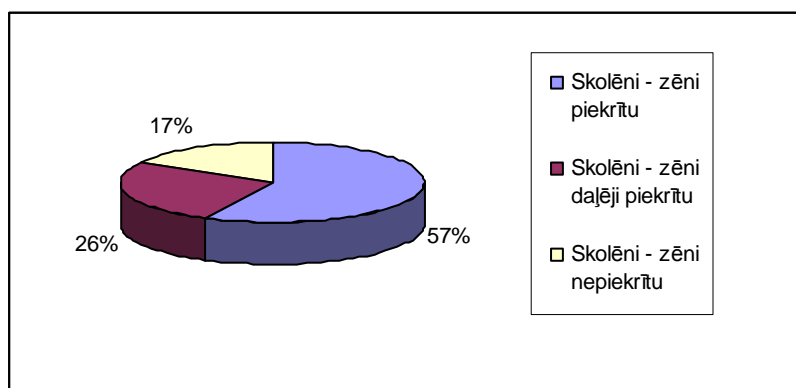
18. izteikums - jums liekas, ka zēni pusaudžu vecumā paslepus sāk smēķēt un kļūst bravūrīgi.

Pusaudzis savā attīstībā iziet vairākus pubertātes perioda posmus, kur viens no tiem ir sociālā attīstība. Sociālā attīstība visvairāk notiek sabiedrībā, tomēr ģimene ir pirmais sabiedrības līmenis, no kura visvieglāk ņemt gan labu, gan sliktu piemēru. Meitenes – pusaudzes vēlas izskatīties vecākas, jo tādas arī jūtās, zēni – pusaudži cenšas savas bailes par notiekošajām izmaiņām viņos noslēpt aiz bravūrības maskas. Turklāt, ja meitene izdarīs ko nepareizu, tas netiks tik bargi sodīts, jo „*zēni jau pēc būtības ir dzimuši mazi ļaundari*”. Aptaujā tika noskaidrota respondentu attieksme pret šiem izteikumiem.

57 % zēnu uzskata, ka šie izteikumi atbilst patiesībai un atzīst, ka paši vēlas kļūt bravūrīgi un tādā veidā pieauguši. 26 % aptaujāto zēnu tam piekrīt tikai daļēji, baidoties atzīt, ka tieši pusaudžu periodu pārmaiņas viņos ir izraisījuši vēlmi pamēģināt pirmo cigareti un ar to

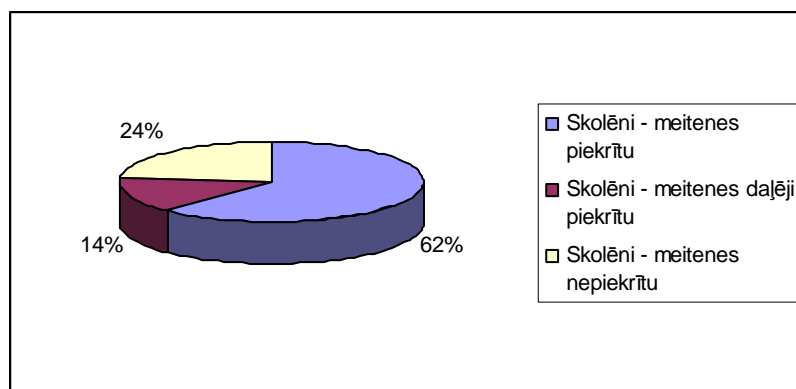
palielīties. Tikai 17 % aptaujāto zēnu nepiekrīt šo izteikumu patiesumam, kas liecina vai nu par bailēm atzīt savu bravūrību, vai arī par ģimenes veiksmīgās audzināšanas panākumiem.

3.18.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 14., 17., 18. izteikumu

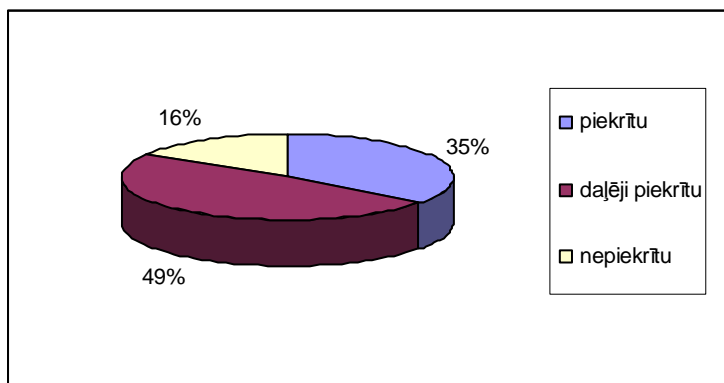
62 % aptaujāto meiteņu piekrīt, ka vēlme izskatīties vecākām un pieaugušākām bravūrīgo zēnu acīs, ir izteikta. 14 % aptaujāto meiteņu piekrīt daļēji, jo nevēlas atzīt, ka viņas neizskatās tik pieaugušas, cik vēlas izskatīties. Tomēr izteikumi par bravūrīgajiem zēniem viņām liekas pamatoti. 24 % aptaujāto meiteņu nepiekrīt šiem izteikumiem par pusaudžu sociālo attīstību un neatzīst, ka viņām tiktu dotas lielākas atlaides sodiem pēc nedarbu izstrādāšanas.

3.19.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 14., 17., 18. izteikumu

Atceroties savus pusaudžu gadus, 35 % aptaujāto vecāku piekrīt, ka meitenēm ir izteikta vēlme izskatīties vecākām, bet piešiem – varenākiem. Gandrīz puse 49 % aptaujāto daļēji piekrīt šiem apgalvojumiem atzīstot, ka zēni vēlas būt bravūrīgi, bet meitenēs nepamana vēlmi būt vecākām par saviem gadiem. 16 % aptaujāto vecāku nepiekrīt izteikumiem par pusaudžu sociālo attīstību. Autore secina, ka šie vecāki īpaši neseko līdzi savu bērnu attīstībai īpaši pubertātes periodā vai arī nevēlas atzīt, ka nedarbi tiek pastrādāti, jo pusaudžu vecumposmā izmaiņas no tiek ne tikai fiziskajā līmenī, bet arī psiholoģiskajā un sociālajā.

3.20.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 14., 17., 18. izteikumu

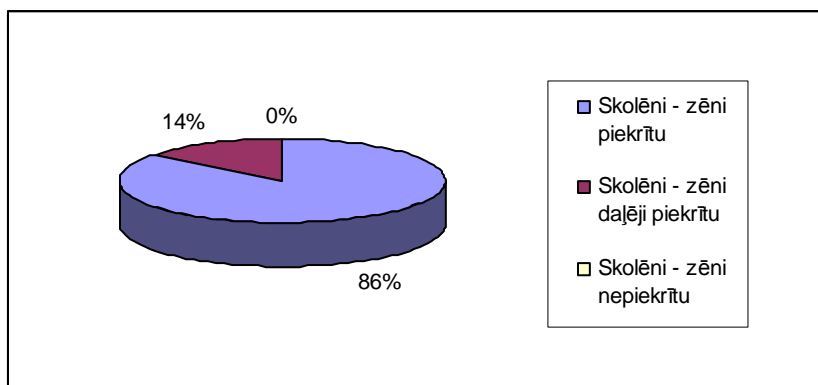
20. izteikuma analīze

20.izteikums - tētim ir jābūt tam, kurš sarunā ar dēlu ietver jautājumus par vīrieša ķermeni un seksualitāti – par ķermeņa higiēnu, dzimumgatavības jautājumiem un seksu.

Bieži tēva loma bērnu audzināšanā netiek pienācīgi novērtēta. Pusaudžu vecumā ir svarīgi, ka tēvs un dēls var atklāti izrunāties arī par tik intīmām lietām, kā ķermeņa higiēna un sekss. Jo tieši tēvs ir dēla vīrišķības paraugs ģimenē, no kura apgūt visas zināšanas, sākot ar to, ka naglu iesist, beidzot ar jautājumiem par dzimumgatavību.

86 % aptaujāto zēnu piekrīt, ka tieši tēvam ir jābūt tam cilvēkam, kurš dēlu iepazīstina ar iepriekš minētajām tēmām. Tikai 14 % no aptaujātajiem zēniem šaubās, ka tieši tētis var viņus pienācīgi izglītot, bet neviens neapgalvo, ka tas nav pareizi.

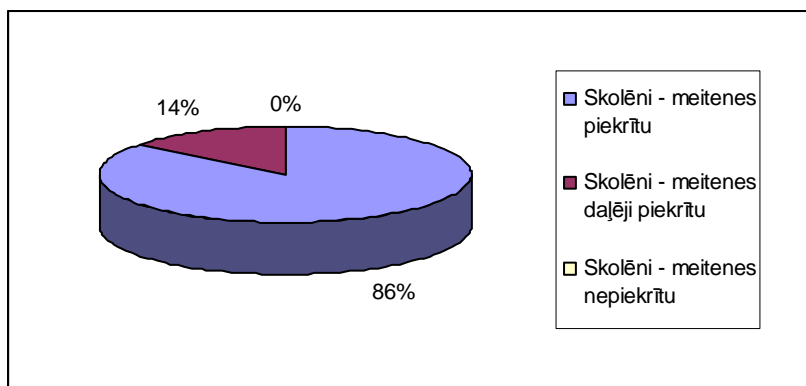
3.21.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 20. izteikumu

Meitenes izrādīja vienprātību attiecībā uz jautājumiem par zēnu dzimumgatavību. 86 % aptaujāto meiteņu uzskata, ka tam ir jābūt vīriešu dzimuma pārstāvim, kurš zēnu iepazīstina ar intīmām lietām. 14 % aptaujāto meiteņu daļēji piekrīt šim apgalvojumam, atstājot

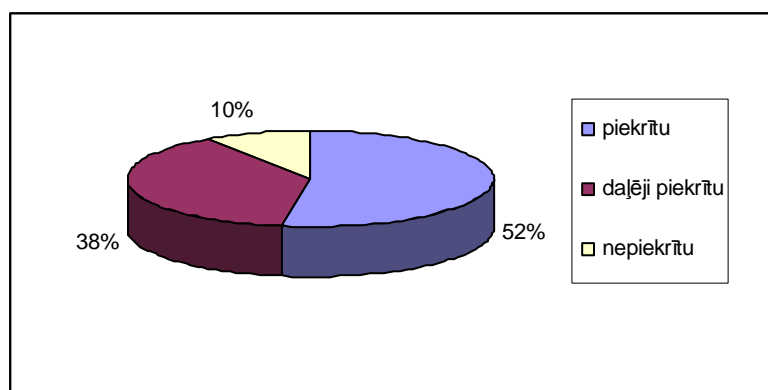
iespējamību, ka tomēr mamma ir tā, kurai būtu jārunā ar dēlu. Tāpat kā zēni, arī meitenes neviena neatzina, ka šis apgalvojums varētu neatbilst patiesībai.

3.22.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 20. izteikumu

Vecāki, atbildot uz šo aptaujas izteikumu, nav izrādījuši šādu vienprātību kā bērni. 52 % aptaujāto vecāku piekrīt, ka tēvam ir jābūt šīs informācijas sniedzējam. 38 % daļēji piekrīt šim izteikumam. Autore secina, ka, ņemot vērā aptaujas respondentu vecāku vidū sieviešu dzimuma īpatsvaru, sievietes nevēlas piekrist, ka tēvs pietiekami saprotami dēlam izskaidros intīmas dabas jautājumus. 10 % aptaujāto vecāki nepiekrīt, ka tēvam ir jāuzņemas atbildība dēla dzimumaudzināšanas jautājumos.

3.22.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 20. izteikumu

Secinājumi.

Tēvu viedoklis ir vienprātīgs, jo viņi uzskata, ka dēla dzimumaudzināšana ietilpst viņa pienākumos, tomēr sievietes šo lielo atbildību nevēlas uzticēt vīriešiem. To parādīja aptaujas rezultāti. Pusaudži paši uzskata, ka vislabākais skolotājs šajos jautājumos var būt tēvs, jo tēvs un dēls ir viena dzimuma pārstāvji, līdz ar to vieglāk un saprotamāk šī saruna tiktu veikta.

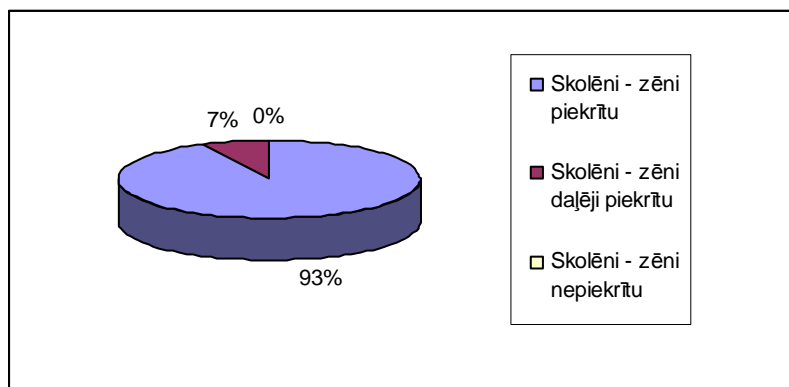
21. izteikuma analīze

21. izteikums - mammai ir jābūt tai, kura iepazīstina meitu ar izmaiņām ķermenī, mēnešreizēm un seksu.

Mātes un meitas attiecības ir sarežģīts veidojums, kura pamatā ir vēlme līdzināties viena otrai. Pusaudzes ķermenī notiek lielas pārmaiņas, ar kurām viena pati meitene varētu netikt galā, jo tas notiek pirmo reizi. Aptaujas respondenti atbildēja uz šo izteikumu paužot savu viedokli, kuru var interpretēt un projicēt uz respondentu ģimeni.

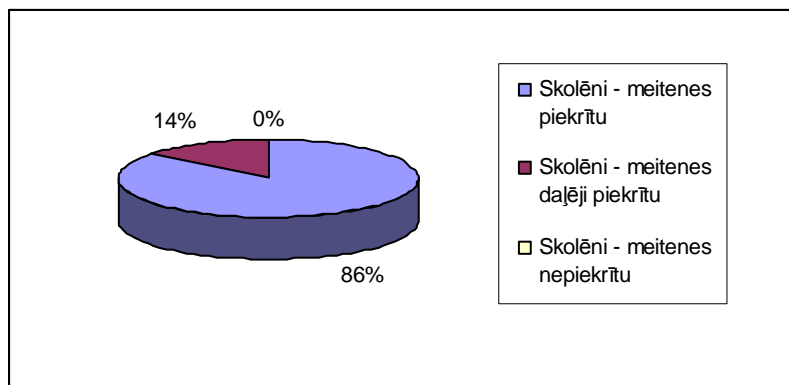
93 % aptaujāto zēnu piekrīt, ka māte ir labākais sarunu biedrs, ja runa ir par pārmaiņām meitenes ķermenī. Tikai 7 % aptaujāto zēnu šaubījās. Autore secina, ka šīs šaubas rodas, jo šajā vecumā zēni nezina, cik svarīgi meitenei ir uzzināt par izmaiņām savā ķermenī.

3.23.att. Respondentu – zēnu atbildes uz 21. izteikumu

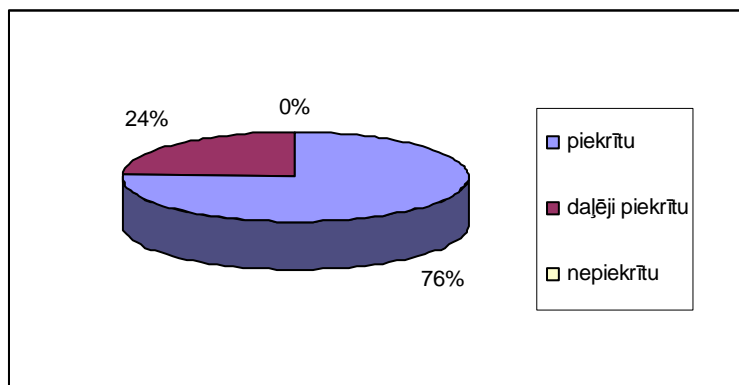
86 % meiteņu atzīst, ka labprātāk šīs tēmas apspriestu ar mammu. Tomēr 14 % aptaujāto meiteņu daļēji piekrīt šim izteikumam. Autore secina, ka iespējams mātes ar šīm meitenēm nav runājušas par dzimumgatavības tēmu, tāpēc viņas nezina, ar ko būtu labāk aprunāties.

3.24.att. Respondentu – meiteņu atbildes uz 21. izteikumu

76 % aptaujāto vecāku piekrīt, ka dzimumgatavības jautājumus ar meiteni labāk būtu apspriest mātei. 24 % daļēji piekrīt šim izteikumam. Autore secina, ka šajās ģimenēs iespējams nav meitas, tāpēc nav izpratnes, kā būtu jārikojas gadījumā, ja meitai vajadzētu izskaidrot ķermenī notiekošās pārmaiņas.

3.25.att. Respondentu – vecāku atbildes uz 21. izteikumu

Secinājumi.

Respondenti uz šo izteikumu ir snieguši līdzīgas atbildes, kas liecina, ka ģimenēs tiek runāts par dzimumgatavības un dzimumlomas jautājumiem. Ģimenes izglītojošā ietekme ļauj pusaudžiem saprast, ka labākais sarunu biedrs intīmos jautājumos meitenēm ir mamma.

3.3. Empīriskā pētījuma gaitā iegūto rezultātu kopsavilkums un secinājumi

Pubertātes periods ir grūts laiks gan pusaudžiem, gan viņu vecākiem. Viedokļu nesakritība, atšķirīga dzīves uztvere un intereses, kā arī daudz neskaidru jautājumu uz brīdi var pasliktināt ģimenes savstarpējās attiecības, tomēr iestājoties dzimumgatavībai ar vecāku atbalstu šīs neskaidrības tiek noskaidrotas un vecāku un bērnu attiecības atkal uzlabojās un iegūst jaunu attīstības līmeni.

Apkopojot aptaujas rezultātus, autore veica kopsavilkumu. Četrās jautājumu grupās respondenti ir atbildējuši līdzīgi. Par vīriešu dzimuma raksturīgākajām īpašībām gan vecāki, gan skolēni kopumā uzskata, ka doto apgalvojumu atbilstība viņu izpratnei neatbilst. Tas liecina, ka šajās ģimenēs vīrieša loma nav tikai būt materiālā stāvokļa nodrošinātājam, bet arī būt īstam ģimenes loceklim, kurš piedalās ģimenes tradīciju veidošanā un dažādu jautājumu risināšanā.

Arī par vīrieša uzdevumiem ģimenē respondenti ir atbildējuši līdzīgi. ½ respondentu piekrīt, ka vīrietim ir jāspēj materiāli nodrošināt ģimene, tomēr neaizmirstot, ka bez tā pastāv arī cilvēcīgās ģimenes attiecības, kuras nevar aizstāt ar materiālo labumu gūšanu.

Domas par to, kuram būtu jāinformē meita ģimenē par notiekošajām pārmaiņām, arī sakrīt. 85 % aptaujāto respondentu uzskata, ka mātei ir jābūt tai, kura meitai izskaidro šīs pārmaiņas un ar tām saistībā iespējamās sekas.

Vecāki un skolēni daļēji piekrīt minētajām sievietes raksturīgākajām īpašībām. Tas liecina par ģimenes locekļu savstarpējo vienlīdzību attiecībā uz jūtu un viedokļu izpausmi. Autore secina, ka ģimenē zēni netiek audzināti par bezjūtīgiem strādniekiem un meitenes par pārlietu emocionālām un bezrūpīgām.

Viedokļu vienprātība šajos jautājumos liecina, ka pastāv sakarība starp vecāku vērtību izpratni un pusaudžu dzimumlomu veidošanos, jo ģimenes vērtību sistēma izteikti atspoguļojās bērnu viedoklī un attieksmē pret dažādām lietām.

Pārējos jautājumos skolēnu domas nesakrīt ar vecāku domām. Skolēni savos uzskatos ir vairāk demokrātiski noskaņoti nekā vecāki. To var izskaidrot ar paaudžu uzskatu dažādību. Vecāku uzskati vairs nav tik elastīgi un nespēj krasi mainīties līdzī laikam. Skolēni dzīvo šajā laikā, tāpēc domas ir atbilstošas sabiedrībā uzstādītajām normām. Otrs iemesls, pēc autore domām, varētu būt skolēnu vēlme dzīvi veidot citādāk, nekā tas ir bijis līdz šim viņu ģimenēs, kā arī ideālistiskā domāšana, kuru nav izmainījusi nežēlīgā dzīves pieredze.

Skolēni nepiekrīt, ka ģimenē pastāv darba dalīšanas principi „*sieviešu un vīriešu darbos*”, tomēr atzīst, ka mātes galvenais pienākums ir rūpēties par ģimeni. Šeit parādās pusaudžu vēlme abus dzimumus atzīt par vienlīdz atbildīgiem un patstāvīgiem, tomēr ģimenes audzināšana un sabiedrības uzskati pierāda, ka sievietes dzimumloma tiek saistīta ar rūpēm par dzīvi mājās.

Jau iepriekš tika minēts, ka aptaujā parādās paaudžu viedokļu nesakritība. Apgalvojumos par pusaudžu sociālo attīstību, skolēni ir atzinuši zinātniski pierādītas pazīmes pubertātes periodam - meitenes vēlas izskatīties vecākas, zēni kļūst bravūrīgi. Vecāki nevēlas atzīt, ka viņu bērni jau ir izauguši un pusaudžu raksturīgās pazīmes parādās arī viņos.

86 % pusaudžu uzskata tēvu par labāko sarunas biedru zēnam jautājumos par dzimumgatavību un personīgo higiēnu. Autore secina, ka šai pārlicēbai var būt divi izskaidrojumi. Zēniem ir bijusi veiksmīga pieredze šāda veida sarunās ar tēvu, vai arī ir vēlme, lai šo sarunu uzsāktu tēvs, nevis māte. Meitenes sevī redzot iespējamo mātes lomu veicējas atzīst, ka vīrietis kā paraugs efektīvāk un nepiespiestāk varētu sarunāties ar dēlu.

Secinājumi:

- 1) 60 % aptaujāto respondentu savas ģimenes modeli parāda kā demokrātisku, uz vienlīdzības un savstarpējās cieņas veidotu attiecību sistēmu;
- 2) vīriešu dzimums netiek atzīts par pārāku un kaut kādā veidā labāku par sieviešu dzimumu;

- 3) vīrietis tiek uzskatīts par ģimenes materiālās labklājības nodrošinātāju;
- 4) sievietes galvenais uzdevums ir rūpes par ģimeni un mājām, kā arī pievērst īpašu uzmanību ārējam izskatam;
- 5) sieviešu dzimums netiek atzīts par pārāk emocionālu un pakļāvīgu vīriešu dzimumam;
- 6) vecāki nevēlas atzīt, ka viņu bērni kļūst par pieaugušiem cilvēkiem;
- 7) pusaudži pamana savam vecumposmam raksturīgākās pazīmes, turpretī vecāki izliekas tās nemanām;
- 8) sievietes ir gatavas izskaidrot jautājumus par dzimumbriedumu un no tā izrietošajām sekām gan zēniem, gan meitenēm;
- 9) zēni labprātāk par seksu un personīgo higiēnu runāt ar tēvu.

NOBEIGUMS

Dzimumu lomas ir sieviešu un vīriešu lomas, kuras ir sociāli un tradicionāli noteiktas un kuras nav bioloģiski pamatotas. Tieši dzimuma lomas ir tās, kas piedēvē dzimumiem konkrētas īpašības. Empīriskā pētījuma aptaujas izteikumi tika veidoti, balstoties uz teorētiskās literatūras analīzi, kā arī sabiedrībā izveidotajiem stereotipiem par ideālas ģimene veidošanas principiem. Aptaujas rezultātā darba autore veido priekšstatu par sakarībām mūsdienu ģimenē, kur tiek salīdzinātas vecāku vērtību izpratne ar pusaudžu dzimumlomas veidošanos audzināšanas procesā ģimenē. Darba autore secina, ka kopumā pusaudžu ģimenes attiecību modeli ir uztvēruši un pieņēmuši kā iespējamo savas ģimenes modeli. Ņemot vērā, ka pusaudži vēl joprojām dzīvo bezrūpīgu dzīvi vecāku aprūpēti, tad viņos ir redzama ideālistiska dzīves uztvere. Tas parādās, piemēram, vēlmē savā ģimenē veidot līdztiesīgas attiecības starp ģimenes locekļiem, bet tajā pašā laikā ģimenē ir sadalīti pienākumi starp sievieti un vīrieti. Pusaudži nonāk pretrunā, saliekot kopā ideālistisko ar reālo dzīvi.

Audzināšanas process ģimenē šajā darbā tiek atspoguļots kā vecāku vērtību sakritība ar pusaudžu uzskatiem. Pusaudžu dzimumlomas veidošanās pamatā ir vecāki sniegtās un ģimenē lolotās vērtības izpratne, kuru pusaudži savā transformētā veidā cenšas pārņemt un īstenot savā dzīvē jau šobrīd.

Kopumā var secināt, ka vecāku ģimenē gūtajai pieredzei ir liela nozīme, kā tiek veidota pašu ģimene. Tie, kas ir piedzīvojuši pozitīvas, uz līdztiesību un savstarpējo izpratni orientētas ģimenes attiecības, tādās cenšas atkārtot savā ģimenē. Savukārt negatīvo pieredzi guvušie grib un mēģina neatkārtot vecāku ģimenes modeli. Tomēr tas nav viegli izdarāms, jo ģimenē satiekas divi cilvēki ar dažādu pieredzi, un ja attieksme pret šo pieredzi ir atšķirīga, tad ir visai grūti vienoties.

Secinājumi par pusaudžiem:

- 1) pusaudžu attīstību no bērna uz pieaugušo var raksturot ar sociālās vides uztveres maiņu no idealizētās pasaules uz reālo pasauli;
- 2) pusaudžu sievietes un vīrieša ideāls veidojas, pamatojoties uz iepriekš minētās sociālās vides uztveres maiņu, tādējādi nonākot pretrunā ar vēlamo ideālu un to, kas patiesībā izveidojas;
- 3) zēnu sievietes ideāls ir trausla un sargājama būtne, kura prasa īpašu uzmanību un aprūpi, arī materiālajā līmenī;
- 4) meitenes vīrieša ideāls ir inteliģents un materiāli nodrošināts sabiedrības loceklis, kurš spēj pastāvēt par savu viedokli.

Secinājumi par vecākiem:

- 1) vecāku ģimenes modeļa ideāls ir demokrātiska vide, kurā viedokļu un lēmumu pieņemšana tiek balstīta uz dzimumlīdztiesības principa;
- 2) vecāku nevēlēšanās izprast savu bērnu attīstības tempu un ar to saistītu problēmjautājumu risināšanu noved vecāku un bērnu attiecības strupceļā, kur bērni vēlētos izrunāties ar vecākiem, bet vecākiem šķiet, ka vēl nav pienācis īstais laiks šāda veida sarunām;
- 3) sievietes neuzskata, ka viens no vīriešu pienākumiem ģimenē būtu tēva un dēla saruna par intīmas dabas jautājumiem.

Ieteikumi pētījuma jautājuma tālākai pilnveidei:

- 1) vecākiem sarunās ar pusaudžiem neizcelt dzimumu kā vērtējošo kritēriju;
- 2) izvērtēt dzimumstereotipu vajadzību savā apziņā, līdz ar to neveidojot stereotipisku dzimumlomu izpratni pusaudžu apziņā;
- 3) vecākiem savas attiecības veidot tā, kā gribētu, lai bērni turpmāk dzīvo savu dzīvi, jo ģimene ir pirmā sociālā vide, no kuras bērni mācās un gūst pieredzi;
- 4) vecākiem izvērtēt sakāmo pirms tas izdarīts dzimumjautājumu sfērā;
- 5) pusaudžiem izrādīt iniciatīvu sarunās par dzimumjautājumiem ne tikai vienaudžu grupā, bet arī ģimenē;
- 6) pusaudžiem uzsākt atklātu sarunu ar vecākiem par viņu interesējošiem jautājumiem, jo iespējams vecākiem liekas, ka bērnam viss ir skaidrs.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. **Bēnišs, L.** *Bērnu un pusaudžu vecuma sociālā pedagoģija*. 30 lpp.
2. **Brokāne., L.** Dzimtes reprezentācija: īpatnības un izpausme garīgās kultūras aspektā tradicionālās reliģiskās konfesijās: promocijas darbs. DU Sociālo zinātņu fakultāte. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2007.149 lpp.
3. **Geidžs, N., L., Berliners, D., C.** *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 653 lpp.
4. **Gudjons, H.** *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 394 lpp.
5. **Kons, I.** *Vecāko klašu skolēnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne, 1985. 194 lpp.
6. **Kūle, M.** Sievietes zinātnē. **No: *Feministica Lettica.1.daļa***. Rīga: Zinātne, 1999. 199. – 201.lpp.
7. **Laķis, P.** *Socioloģija. Ievads socioloģijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. 91 lpp.
8. **Latvijas Universitātes Dzimtes studiju centrs**, *Mūsdienu feministiskās teorijas*. Rīga: Jumava, 2001.461 lpp.
9. **Miltuze, A.** Mātes un meitas attiecību īpatnības. **No: *Izglītības zinātnes un pedagoģija mūsdienu pasaulē***. J. Krastiņa red. Rīga: Elpa - 2, 2002. 479. – 486.lpp.
10. **Omarova, S.** *Cilvēks dzīvo grupā*. Rīga: Kamene, 1996.234 lpp.
11. **Pētnieku grupa**, *Dzimumu līdztiesības aspekti darba tirgū*. Rīga, 2006. 256 lpp.
12. **Pļavniece, M., Škuškovnika, D.** *Sociālā psiholoģija pedagogiem*. Rīga: RaKa, 2002. 200 lpp.
13. **Puškarevs, I.** *Higiēniskā audzināšana un dzimumaudzināšana*. Rīga: Zvaigzne, 1991. 132 lpp.
14. **Rudņicka, Z., Ukstiņa, R., Elme, A.** *Ģimeņu izglītība sociālajā pedagoģijā*. Rīga: RaKa, 2002.144 lpp.
15. **Špona, A.** *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: RaKa, 2001. 160 lpp.
16. **Taylor, S.** *Social Psychology*. New Jersey: Sadde River, 2000. 570 lpp.
17. **Toisena, Ģ.** *Kā jāuzvedas darba vietā*. Rīga:Iljus, 1996.175 lpp.
18. **Veselovskis, A.** Tēta nozīmīgums bērna attīstībā. *Psiholoģijas pasaule*, 2007, Nr. 3, 22. – 23.lpp.
19. **Акопов, Г., В.** *Социальная психология образования*. Москва Флинта, 2000. 292 с.
20. **Подласый, И., П.** *Педагогика*. Москва Гуманитарный издательный центр ВЛАДОС, 2000. 256 с.
21. *Семья*. Под редакцией А.Я.Студенте. Рига Звайгзне, 1985. 202 с.

22. **Смелзер., Н.** *Социология.* Москва: Феникс, 1994. 398 с.
23. **Шеффер, Д.** *Дети и подростки. Психология.* Москва: Питер, 2003. 972 с.

Bakalaura darbs „Pusaudžu dzimumlomas veidošanās ģimenē” izstrādāts LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Pedagoģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: **Elīna Voika** _____
paraksts un datums

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr. paed., Mag. phil. Zanda Rubene _____
paraksts un datums

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Pedagoģijas nodaļā ____ .05.2008.

Metodiķe: **Sanita Baranova** _____
paraksts

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē

____.06.2008. prot. Nr. 2008/____, vērtējums ____ (_____)

Komisijas sekretāre: stud.metod., Mg.paed. _____/Sanita Baranova/